

Å skape et Vi

Gjensidighet og sårbarhet i diakonale fellesskap

Randi Margrethe Mathiasdatter Larsen

Veileder

Postdoktor Daniela Lucia Rapisarda

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,
AVH. MADIA 599: Masteroppgave i diakoni (30 ECTS), våren 2020

Antall ord: [26496]

Forord

Dette har vært en givende oppgave å jobbe med.

Tusen takk til Mariahuset og Tøyenkirken for at dere finnes!

Dere er en viktig del av mitt liv og har også vært gode utgangspunkt for dette studiet.

Takk til hver av de tolv intervjupersonene, som generøst har delt tanker og erfaringer fra sine liv i disse fellesskapene. Det har vært tankevekkende og lærerike samtaler for meg.

Takk til beboerne i Mariahuset som har latt meg ta del i husets indre liv og gitt meg noen helt nye erfaringer og erkjennelser. Takk også til alle medarbeidere og venner av huset, som jeg har så stor glede av å være sammen med.

Takk til mine lærere og medstudenter på masterstudiet i diakoni for fine og lærerike år.

Takk til venner og familie som har tatt seg tid til å lese, kommentere og diskutere oppgaven med meg, og som har fått meg til å tenke på andre ting enn oppgaven.

Og sist, men ikke minst, takk til min veileder Daniela Lucia Rapisarda som med sin varme, klokskap og dyktighet alltid har latt veien videre føles mindre overveldende og mer spennende.

Sammendrag

Målet med denne oppgaven er å utforske hvordan gjensidighet kan forstås og leves ut i diakonale fellesskap der det er mennesker med ulike evner og med ulike former og grader av sårbarhet. For å undersøke dette, har jeg studert to diakonale fellesskap som jeg selv opplever som inkluderende. Det ene er tirsdagsmessens fellesskap i den økumeniske kommuniteten Mariahuset, der mennesker med og uten funksjonshemninger bor og lever sammen. Det andre er hverdagsmessens fellesskap i Tøyenkirken, som er en del av Kirkens Bymisjon. Begge stedene er det store variasjoner i grader og uttrykk for sårbarhet, og jeg undersøker i særlig grad forholdet mellom sårbarhet og gjensidighet i disse fellesskapene.

Jeg har brukt det kvalitative forskningsintervjuet som hovedmetode, og har seks intervjupersoner hvert sted. Jeg har supplert med deltakende observasjon for bedre å kunne forstå og beskrive intervjupersonenes konkrete kontekster. For å analysere materialet har jeg valgt tre teoretiske perspektiv: Det første er rom og ritualer som rammer for fellesskap, det andre er sårbarhet og gjensidighet og det tredje er diakonale fellesskap. Analysekapitlet følger samme inndeling: Den første delen tar for seg rommenes og ritualenes betydning i fellesskapene, den andre koblingen mellom sårbarhet og gjensidighet og den tredje ser på hvordan Mariahuset og Tøyenkirken forstås og erfares som mangfoldige fellesskap preget av gjensidighet. I drøftingen utdyper jeg noen av hovedfunnene fra analysekapitlet, og ser på deres relevans for diakonal tenkning og praksis.

Min tese er at gjensidighet ikke uten videre oppstår i diakonale fellesskap. Det skal bevissthet til for å skape en kultur tuftet på likeverd, og det skal trygghet til for å gi rom for hele mennesket. Jeg har funnet tre gode ledetråder som kan bidra til å skape åpne, mangfoldige fellesskap som legger til rette for gjensidighet. For det første at fysiske rom og ritualer muliggjør deltakelse. For det andre at sårbarheten aksepteres og erkjennes som felles. Og for det tredje at det legges til rette for et mangfold av sårbarheter, slik at mangfoldet av evner også kan få komme frem.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1 Et innledende narrativ.....	1
1.2 Bakgrunn og valg av problemstilling	2
1.3 Metode.....	3
1.4 Teoretiske perspektiv og avgrensninger.....	4
1.5 Beskrivelse av stedene.....	4
1.5.1 Mariahuset.....	4
1.5.2 Tøyenkirken	5
1.6 Begrepsavklaringer.....	6
1.6.1 Sårbarhet og gjensidighet.....	6
1.6.2 Funksjonshemning eller mennesker med andre evner og behov (MAEB)	7
1.6.3 Ritualer.....	7
1.7 Oppbygning av oppgaven.....	8
2. Teori.....	9
2.1 Rom og ritualer som rammer for fellesskap	9
2.1.1 Rom.....	9
2.1.2 Ritual	10
2.2 Sårbarhet og gjensidighet	11
2.2.1 Ulike tilnærminger til sårbarhet som et felles grunnvilkår	11
Sårbarheten som et gitt ontologisk grunnvilkår	11
Sårbarhet som gjensidig avhengighet.....	12
Sårbarhet som etisk ressurs og verdi i mellommenneskelige møter	13
2.2.2 Sårbarhet som ujevnt fordelt?.....	13
En taksonomi i forståelsen av sårbarhet som ujevnt fordelt.....	15

2.2.3	Mellomrom, urørlighetszone og suverene livsytringer	16
2.3	Diakonale fellesskap.....	19
2.3.1	Inkluderende eller åpne mangfoldige fellesskap	19
2.3.2	Heterotopisk diakoni	21
3.	Metode.....	22
3.1	Innsamling av data I: Det kvalitative forskningsintervju	22
3.1.1	Utvalg	22
3.1.2	Intervjupersoner og rekruttering.....	23
3.1.3	Intervjuguide	24
3.1.3	Gjennomføring	25
3.2	Innsamling av data II: Deltakende observasjon.....	25
3.3	Analyse av materiale	26
3.4	Konfidensialitet og etiske perspektiv	27
4.	Beskrivelser av en kveld i Mariahuset og i Tøyenkirken.....	29
4.1	De åpne kveldene i Mariahuset	29
4.2	Hverdagsmessene i Tøyenkirken.....	31
5.	Analyse.....	33
5.1	Rommene og ritualenes betydning for fellesskapene	34
5.1.1	Rom	34
5.1.2	Ritualer	36
5.2	Sårbarhet og gjensidighet	39
5.2.1	Tanker om sårbarhet som noe felles.....	39
Sårbarheten som et ontologisk grunnvilkår.....	39	
Sårbarhet som gjensidig avhengighet.....	39	
Sårbarhet som etisk ressurs og verdi	41	
5.2.2	Sårbarheten som ujevnt fordelt	44
Synlig og usynlig sårbarhet?	45	

Sårbarhet som følge av det å ha andre evner og behov	46
5.3 Sårbarhet og gjensidighet i diakonale fellesskap.....	47
5.3.1 Mariahuset: Et mangfold av evner og sårbarheter	47
5.3.2 Tøyenkirken: Her møtes vi, vi som er forskjellige.....	50
5.3.3 Fellesskap med gjensidighet som nøkkelord?	53
Hvordan gjensidighet forstås og erfares Mariahuset.....	53
Hvordan gjensidighet forstås og erfares i Tøyenkirken	55
5.4 Oppsummering av hovedfunn	59
6. Drøfting	61
6.1 Rom og ritualer.....	61
6.2 Sårbarhet og gjensidighet	64
6.3 Diakonale fellesskap med mangfold i sårbarhet og evner	66
6.4 Åpne mangfoldige fellesskap som tilstreber gjensidighet.....	68
7. Konklusjon	69
Rom og ritualer.....	69
Sårbarhet og gjensidighet	70
Sårbarhet og gjensidighet i mangfoldige, diakonale fellesskap	70
Litteratur.....	71
Vedlegg	76
Vedlegg 1: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring	77
Vedlegg 2: Informasjon og samtykkeerklæring, deltakende observasjon.....	82
Vedlegg 3: Intervjuguide.....	85
Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD	87

1. Innledning

1.1 Et innledende narrativ

Det er mandag og jeg har akkurat flyttet inn i Mariahuset, en økumenisk kommunitet på Frogner i Oslo, der fire mennesker med og uten funksjonshemninger bor sammen. Jeg skal bo her i fire uker som praksis i diakonistudiet og jeg er spent på å ta del i noens liv og hjem. Jeg strever med at jeg ikke har noen konkrete oppgaver å ta fatt på; jeg har ingen å servere kaffe til! Når jeg prøver å servere kaffe til ei av de som bor der, får jeg beskjed om å la være: «Hun får det jo fint til selv!». Jeg får høre at det kan bidra til å hjelpe. Det skaper usikkerhet i meg å ikke kunne være til hjelp, ikke kunne bidra. Bare å være til stede, hvem er jeg da?

Senere på ettermiddagen er det verkstedtid med veving. En medarbeider sier til meg at det nok vil være fint for meg å se på. Jeg går inn i stua og føler jeg må si noe og kommenterer: «Å, så fint dere vever her». Jeg går nærmere for å se på hva de holder på med, men trår for nær og konsentrasjonen blir brutt. De to veverne vil ikke veve mer. En beboer sier til meg: «Ja, konsentrasjon er en sårbar størrelse for oss alle, og kanskje i særlig grad for disse to som er uten verbalspråk». Det gjør vondt å ha spolert verkstedet, men den ene, en kvinne i femtiårene som fysisk er svaksynt og uten verbalspråk, tar meg i hånda og leder oss til sofaen. Vi sitter tett og hun holder hånden min mens tårene mine renner. Hun trykker litt ekstra, mykt og varsomt, og jeg kjenner at dette er sannhetens øyeblikk. Dette er sannheten, at jeg nå er usikker og sårbar, mens hun er trygg i sitt hjem, klar til å ta imot meg. Det er som om nåden fullt og helt er inkarnert i min nye venninnes hånd i dette øyeblikket. Jeg opplever at et «vi» har blitt til.

1.2 Bakgrunn og valg av problemstilling

Jeg hadde arbeidet i fire år i en diakonstilling da jeg hadde min fordypningspraksis i Mariahuset. Jeg ledet det diakonale arbeidet i fire menigheter og forholdt meg til fire lokale diakoniplaner. Jeg var særlig opptatt av ett av diakoniens fire satsingsområder, nemlig inkluderende fellesskap (Kirkerådet, 2008, s. 18). I et av fagene på diakonistudiet leste jeg artikkelen ««Jeg tror på de helliges fellesskap». Teologiske refleksjoner rundt kirken som fellesskap» av Stephanie Dietrich, som er teolog og professor ved VID vitenskapelige høgskole, og som arbeider med blant annet ekklesiologi, økumenikk og diakoni. Jeg festet meg ved spørsmålet: «Hvis kirken skal være et inkluderende fellesskap, hvem er da kirken, hvis noen inkluderer og noen blir inkludert?» (Dietrich, 2011, s. 51). Skaper eller opprettholder vi med denne formuleringen et «oss» og et «dem», eller er det Den treenige Gud som inkluderer alle på lik linje? Slike spørsmål bar jeg med meg i det diakonale arbeidet lokalt. Hvem inkluderer, og hvem blir inkludert? Hvem legger premissene i våre fellesskap?

I *Plan for diakoni (PFD)* for Den norske kirke (Kirkerådet, 2008) står det: «I et inkluderende fellesskap skal den enkelte se og bli sett. Der gis gjensidig trøst og hjelp, der frigjøres nye krefter og nytt håp» (s. 10). Videre står det: «Gode fellesskap gir alle mulighet til både å yte og å ta imot. De har plass til mangfoldet og sørger for at ingen faller utenfor» (s. 18). Jeg spurte meg selv om våre diakonale fellesskap oppleves slik, og om det er mulig når noen er ansatte, noen frivillige og andre «brukere» eller «deltakere». Videre ble jeg opptatt av ordene «gjensidig» og «gjensidighet», som til sammen brukes åtte ganger i *PFD*. Jeg undret meg på hvordan dette ordet kunne forstås og leves ut i den diakonale virkeligheten. I planen kan vi lese at: «Diakonien har et spesielt ansvar der få eller ingen bryr seg. *Gjensidighet* og respekt for hverandres verdighet er grunnleggende» (Kirkerådet, 2008, s. 7). I dette utdraget poengteres gjensidighet som en holdning eller en verdi i møte med mennesker som har lite eller ingen sosial støtte. Også når det gjelder menneskers ulike livsbetingelser blir gjensidighet løftet frem som en verdi: «Livsbetingelsene er ulike, noen har det vanskeligere enn andre. Mulighetene for endring er forskjellige. Omsorg og nestekjærlighet bygger på *gjensidighet*, likeverd og respekt for den andres integritet» (Kirkerådet, 2008, s. 10, min utheving). Slik jeg leser planen knyttes gjensidighet til det at vi som mennesker er gjensidig avhengige av hverandre: «Vi er utlevert til hverandre og vi er avhengige av hverandre og alt annet som lever. Ingen kan helt og holdent

leve av seg selv eller for seg selv» (Kirkerådet, 2008, s. 9). Det at vi trenger hverandre, legger grunnlaget for gjensidighet: «Det er perioder i livet hvor man har evne og mulighet til å gi, andre ganger trenger man selv å få. Gjensidighet er et nøkkelord» (Kirkerådet, 2008, s. 9). Men, tenkte jeg, hvordan kan dette forstås når mennesker har forskjellige utgangspunkt, evner og utfordringer? Og det var her min venninne i Mariahuset gav meg en ny erfaring gjennom sitt nærvær og sin hånd. Fra å tro at jeg skulle inkludere, ble jeg selv inkludert, fra å være diakonistudent i praksis, ble jeg gjest som selv kunne bli tatt imot. Dette var utgangspunktet for min nysgjerrighet. I året som har gått siden denne praksisen, har denne nysgjerrigheten blitt artikulert i oppgavens følgende problemstilling:

Hvordan kan gjensidighet forstås og leves ut i diakonale fellesskap med mennesker som har ulike evner og ulike former og grader av sårbarhet?

Det har slått meg at dette spørsmålet kan gjelde alle diakonale fellesskap i ulik grad, og det er derfor vanskelig å svare generelt på et slikt spørsmål. For å ha et konkret utgangspunkt valgte jeg meg to fellesskap. Mariahuset er det ene. De som bor der, åpner hjemmet sitt hver tirsdag til messe i kapellet og påfølgende kveldsmat. Det andre fellesskapet er Tøyenkirken som er en del av Kirkens bymisjonens arbeid i Oslo. Her er det suppe, hverdagsmesse og kirkekaffe hver onsdag. Det var tre grunner til at jeg valgte nettopp disse fellesskapene: For det første har begge et stort mangfold av mennesker, for det andre er begge fellesskap som jeg selv har opplevd som inkluderende i både gode og vonde perioder i eget liv, og for det tredje har tirsdagskveldene i Mariahuset og onsdagskveldene i Tøyenkirken mange likhetstrekk som gjør dem egnet for sammenligning.

1.3 Metode

For å kunne svare på oppgavens problemstilling har jeg brukt det kvalitative forskningsintervjuet som hovedmetode, og supplert med deltakende observasjon. Jeg har seks intervjupersoner i Mariahuset og seks i Tøyenkirken. Jeg har gjort semistrukturerte intervju på 35- 90 minutter basert på en intervjuguide (vedlegg 3). Intervjupersonene er valgt gjennom et kategoribasert utvalg, med mål om bredde i tilknytning og rolle i fellesskapene, og kjønnsbalanse. Jeg har tatt lydopptak av intervjuene og transkribert dem. Dette materialet er hovedkilden i oppgaven. Jeg har supplert med deltakende observasjon for å kunne beskrive de

konkrete kontekster og personer som intervjupersonene henviser til. Til hjelp i analyseprosessen har jeg stilt meg noen tilleggsspørsmål, som: Hva legger til rette for likeverdighet og gjensidighet i disse fellesskapene? Hvordan påvirker eventuelt oppfatninger av sårbarhet muligheten for gjensidighet i fellesskapene? Og hvordan påvirker eventuelt den sårbarheten som er ujevnt fordelt opplevelsen av gjensidighet i fellesskapene?

1.4 Teoretiske perspektiv og avgrensninger

Oppgavens teoretiske perspektiv er ordnet i tre deler. Den første delen tar for seg rom og ritual som rammer for et fellesskap. Dette har gjennom masterprosessen stått frem som viktig for meg i forståelsen av gjensidighet. Grunnet oppgavens begrensede omfang har jeg unnlatt å ta for meg spesifikke ritualer som lystenning, stillhet, nattverd og måltid, selv om alle ville være relevante for problemstillingen. Den andre delen tar for seg oppgavens hovedbegrep, nemlig sårbarhet og gjensidighet. Her støtter jeg meg hovedsakelig til Sturla Stålsett (2017, 2020), men jeg også til andre teoretikere, som teologen Knud Ejler Løgstrup og filosofen Martin Buber. I den tredje delen løfter jeg først frem tanker om diakonale fellesskap, først med utgangspunkt i *PFD*, to artikler av studieleder i diakoni, Kari Jordheim (2009, 2020) samt dokumentene *Liv i mangfoldige fellesskap* (LVF, 2016) og *Tilværelsens gave* (NKR, 2017). Til sist redegjør jeg for teologen Trygve Wyllers (2006) tanker om heteropisk diakoni, som tar utgangspunkt i sosialfilosofen Michael Foucaults forelesning *Andre rum* fra 1967 (i Martinsen, 2018, s. 68).

1.5 Beskrivelse av stedene

I dette kapittelet vil jeg gi en kort beskrivelse av de ytre rammene for fellesskapene i Mariahuset og Tøyenkirken. En nærmere beskrivelse av de åpne kveldene følger i kapittel 4.

1.5.1 Mariahuset

Mariahuset er en villa på Frogner i Oslo, som rommer en økumenisk kommunitet der fire kvinner med og uten funksjonshemninger bor og lever sammen. Kommuniteten ble startet på 70-tallet av to kvinner som ønsket å bo sammen med mennesker med andre evner og behov.

Tre av de som bor der i dag har vært med helt fra starten. Andre har bodd i huset i kortere og lengre perioder. Det er mange medarbeidere¹ og venner som på ulike måter tar del i livet. Fellesskapet er rammet inn av tidebønn, måltid og musikk. Det er også verkstedarbeid, dans, sang, høytlesning foran peisen og kirkegang. På dagtid er to av kvinnene på skole og dagsenter. Hver tirsdag åpnes huset for utvalgte gjester til middag, samt til åpen messe i «lille kirken», steinkapellet i kjelleren. Her er det noen stoler, bønnekrakker og benker inntil tre av de korte veggene, og et alter ved den fjerde. Messene er ledet av prester fra Den katolske- og Den norske kirke annenhver gang. Etter messen kan alle ta del i et enkelt kveldsmåltid i stuen. Det er 15 til 25 besøkende på disse kveldene.

1.5.2 Tøyenkirken

Tøyenkirken er en langkirke fra 1907, som er integrert i gatebebyggelsen på Tøyen i Oslo. Den er en del av Bymisjonscenteret der det mange aktiviteter, som byfrokost, kor, arbeid for fattige tilreisende, samt *hverdagsmessen*, som er fokus for meg i denne oppgaven (Kirkens bymisjon, 2020a). Når jeg skriver Tøyenkirken, henviser jeg til hverdagsmessen.² Den har blitt feiret ukentlig siden 1985. Kvelden starter med et fellesskapsmåltid med gratis suppe i første etasje, før messen starter i kirkerommet i andre etasje en time etter. Kirkerommet er utformet med tre benker oppover begge langsidene, samt stolrekker bakover på den ene kortsiden. Slik blir folk sittende vendt mot hverandre som i en hestesko. Alteret er plassert midt i rommet. Det samme er lysteningsstedet, som er bygd opp av brostein. Her står det en mikrofon. Messen har en gjenkjennelig liturgi, samtidig som den varierer i ulike deler av kirkeåret. Et særtrekk ved messen er lystenningen, som har en sentral plass tidlig i messen og som gir mennesker mulighet til å dele erfaringer, tanker og bønner fra sine liv. Liturgien har et mål om å være tett på menneskers livserfaringer.³ Kvelden avsluttes med kirkekaffe i første etasje. Der henger det ei hustavle som stadfester viktige verdier for Tøyenkirken: Det skal være et sted preget av *trygghet*

¹ I fellesskapets grunntanke finnes det ikke lønnede medarbeidere i Mariahuset, men utfra et behov for stabilitet vokste det seg frem som en gunstig ordning. Medarbeiderne blir tilknyttet fellesskapet utfra kjennskap og kjemi, og vel så mye som det er en jobb innebærer det delt liv. Arbeidskontraktene inneholder et forbehold om at hvis det kommer mennesker som vil leve i fellesskapet, og slik bære det, opphører kontraktene.

² Dette fordi fellesskapet i hverdagsmessen er det jeg studerer og den er som en selvstendig enhet i Tøyenkirken. I Mariahuset er det mer flytende overgang mellom hverdagsliv og tirsdagsmessefellesskap, og når jeg skriver Mariahuset kan det henviser både hverdagsfellesskapet og fellesskapet på tirsdagene.

³ Basert på et intervju med en tidligere ansatt i Tøyenkirken.

for mennesker i byen, et sted for *mangfold* hvor alle uavhengig av etnisitet, religion, seksuell legning, kjønnsuttrykk og livssituasjon er velkomne, et sted hvor man behandler hverandre med *respekt* og enhver form for krenkende adferd ikke blir tolerert, og et *fristed* fra rus (Bymisjonssenteret, 2018). Det er et team av ansatte og frivillige som står ansvarlige for den enkelte kveld. Det er mellom 50 og 60 besøkende på hverdagsmessen.⁴

1.6 Begrepsavklaringer

1.6.1 Sårbarhet og gjensidighet

I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i at *sårbarhet* er et eksistensielt grunnvilkår ved alt liv, det vil si at det er ikke-valgt og ikke-menneskeskapt. Det innebærer at vi som mennesker, med kropp, sanser og åndedrett er innfelt i et sårbart univers (Løgstrup i Martinsen, 2014, s. 227). Vi kan såres, vi skal dø, vi kan gjøre feil og vi er avhengige av hverandre for å leve (Stålsett, 2017). Iboende faktorer og situasjoner gjør oss likevel mer eller mindre sårbare, og det er ulike former for sårbarhet (Mackenzie, Rogers og Dodds, 2014). Dette utdypes i kapittel 2.2.

Gjensidighet er et begrep som ikke lett lar seg definere, og en hensikt med oppgaven er å forstå mer av hva det kan innebære i praksis. En definisjon sier at det er en «handling, forhold e.l. som finner sted i samme grad fra begge parter, overfor hverandre» (NOAB, 2020a). På engelsk har ordet *gjensidighet* to synonymer, *reciprocity* og *mutuality*. Mens førstnevnte samsvarer med den norske definisjon overfor, inneholder *mutuality* tanken om at man er *felles* om noe. I denne oppgaven velger jeg å tilføye ideen om *felleshet* til begrepet *gjensidighet*. *Gjensidighetsregelen* er videre et allment etisk prinsipp som man finner i mange kulturer og religioner. I kristendommen er den formulert som «den gyldne regel» (Matt. 7.12). I kapittel 5 tar jeg for meg intervjupersonenes tanker om og erfaringer med *gjensidighet*, og i kapittel 6 drøfter jeg noen av disse i lys av oppgavens teoretiske perspektiv.

⁴ Magnus Halle (2018) har skrevet en fordypningsoppgave i teologi om enkelte liturgiske ledd i hverdagsmessen. Basert på hans deltakende observasjoner, er gjennomsnittlig antall besøkende 54.

1.6.2 Funksjonshemming eller mennesker med andre evner og behov (MAEB)

Å benevne mennesker eller grupper av mennesker er, og skal ikke være, lett. En holistisk definisjon av begrepet funksjonshemming sier at funksjonshemmingen oppstår når ufrivillig kroppslig svekkelse, sosiale rolleforventninger og eksterne fysiske eller sosiale hindringer står i veien for en ønsket deltakelse i samfunnet (Reynold, 2008, s. 27). Når jeg bruker betegnelsen funksjonshemmet i denne oppgaven er det med flere merknader:

- 1) Et menneske med funksjonshemming er ikke et problem som skal løses, men en særskilt måte å være menneske på som skal bli forstått, verdsatt og støttet (Swinton, 2003, s. 68).
- 2) Det finnes ikke et klart skille mellom den funksjonshemmede og den funksjonsfriske. Alle er på en skala som endrer seg gjennom livsløpet. Det som er felles er vår sårbare natur (Reynold, 2008, s. 14). En skal likevel være varsom med å si at vi alle har noen former for handikap, da dette kan legge ekstra byrder på mennesker som har lidd under systematisk undertrykkelse på grunn av sine funksjonshemninger (Rasmussen, 2019, s. 434).
- 3) Mennesker med funksjonshemninger *er* ikke sine diagnoser eller svekkelser ut fra en gitt normalitetsnorm. Man kan *ha* en diagnose eller en funksjonshemming av fysisk eller psykisk art som kan føre med seg et behov for assistanse eller tilrettelegging. Hvert menneske er unikt med et enestående menneskeverd, og det er i liten grad hensiktsmessig å snakke om funksjonshemmede som en gruppe (Reynold, 2008, s. 40).

Selv med disse merknadene er benevnelsen problematisk, og jeg vil derfor supplere med en betegnelse som har kommet frem i samtaler med en beboer i Mariahuset. Det er betegnelsen «mennesker med andre evner og behov» som jeg velger å forkorte til MAEB. Denne betegnelsen stemmer bedre overens med oppgavens fokus, ved at den har fokus på menneskers evner, i tillegg til deres behov.

1.6.3 Ritualer

Begrepene *ritualer* stammer fra det latinske *ritus* som betyr (religiøs) skikk eller sedvane. Ordet ritual kan brukes om religiøse seremonier og symbolske praksiser, og det kan brukes om innarbeidede praksiser som følger faste mønstre (Jacobsen & Groth, 2020). I denne oppgaven

benytter jeg meg av en bred forståelse av ritualer og velger å la det bety «en handling som gjentas bevisst og etter et bestemt mønster fra gang til gang» (Jacobsen & Groth, 2020). Når jeg bruker ordet, peker det både på gjentakende praksiser, som måltid og messe, og på symbolske praksiser, som lystenning og nattverd. Symboler er tegn som er bærere av individuell og kollektiv mening, tegn tillagt verdi (Danbolt, 2014, s. 24).

1.7 Oppbygning av oppgaven

I neste kapittel vil oppgavens teoretiske perspektiv bli presentert. Deretter følger et kapittel som redegjør for metodene som er brukt i denne forskningen. I kapittel 4 gir jeg beskrivelser av en åpen kveld i Mariahuset og en i Tøyenkirken. Dette legger et bakteppe for de neste kapitlene. I analysekapitlet presenteres oppgavens empiriske materiale, og i kapittel 6 drøftes noen hovedfunn i lys av oppgavens teoretiske perspektiv. Det hele rundes av i en konklusjon.

2. Teori

2.1 Rom og ritualer som rammer for fellesskap

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for to teoretiske perspektiv som jeg oppfatter som viktige rammer for et fellesskap, nemlig *rommet*, som er stedet vi møtes og *ritualene*, som er handlingene vi er sammen om. Disse perspektivene har stått frem som viktige for meg i forståelsen av gjensidighet i Mariahuset og Tøyenkirken. I kapittel 5.1 skal vi se at det finnes likhetstrekk i fellesskapenes utforming av rom, og i deres ritualer, og at disse på en god måte legger til rette for gjensidighet.

2.1.1 Rom

Det er et ordtak som sier: «Der det er hjerterom, er det husrom». Ordtaket peker på to ulike betydninger av ordet rom, nemlig det fysiske rommet og kvaliteten på dette rommet (Alvsvåg, Førland & Jacobsen, 2014, s. 14). I boken *Rom for omsorg* definerer forfatterne Herdis Alvsvåg, Oddvar Førland og Frode F. Jacobsen (2014) ordet på følgende måte: «Rom er steder og værelser å være i for mennesket, enten værelsene er i naturen eller de er menneskeskapte. Samtidig uttrykker ethvert rom noen kvaliteter. Det bærer på toner, atmosfære og stemninger som stemmer sinn og tanke» (s. 14). Vi skaper rommene gjennom hvordan vi regelmessig bebor dem og bruker dem. På denne måten knyttes tid, rom og aktiviteter sammen (Alvsvåg et al., 2014, s. 14).

Felles romskaping over tid kan være en grunn til at mange søker kirkerommet og andre hellige steder på livets merkedager og når de er i krise. Kirkerommene er bygd for rituelle formål, for å uttrykke tro og verdier, og de er ladet med rituelle minner (Danbolt & Stifoss-Hanssen, 2011, s. 30). Et kjennetegn ved det hellige er at det er noe man forholder seg til med dyp respekt (Danbolt, 2014, s. 21). Mange søker hellige steder når livet er vanskelig, noe som kan forstås som en form for religiøs mestring, en søken etter mening knyttet til det hellige (Danbolt & Stifoss-Hanssen, 2014, s. 211).

Rom er både natur og kultur, de er gitt oss og vi skaper dem. Alvsvåg et. al (2014) uttrykker dette samspillet på følgende måte: «I rommenes mange avskygninger og betydninger lever vi i vekselvirkninger mellom det sansende og mottakende på den ene siden og det virkende, forstående og handlende på den andre siden» (s. 15). I kapittel 4 og 5.1 skal vi se på hvordan rommene i Mariahuset og Tøyenkirken legger til rette for en vekselvirkning mellom det å motta og det å delta. I denne vekselvirkningen har ritualene en sentral funksjon.

2.1.2 Ritual

Et kjennetegn ved ritualene er at de *gjentas*, men fordi situasjoner, tider og mennesker endrer seg er de likevel nye hver gang. Teolog Øystein Bjørdal (2001) skriver at gjentakelse kan gi mulighet til hvile og fordypning, og at stadige forandringer i motsatt fall kan skape utrygghet.

Ritualenes *funksjon* kan defineres på ulike vis. Den amerikanske psykologen Tom Driver (1991) har trukket frem følgende funksjoner ved ritualene:

- 1) de lager og opprettholder en orden
- 2) de oppdrar og fostrer til fellesskap og tilhørighet og
- 3) de skaper endring og forvandling (s. 191).

Ifølge Driver kan ritualene dermed spille en viktig rolle i våre fellesskap og i vår menneskelige utvikling. Når det gjelder det å lage og opprettholde orden knytter jeg dette til det rammeverket ritualene skaper. De kan skape tid, rom og rytme for møter i mennesker, mellom mennesker og mellom mennesker og Gud (jf. Bjørdal, 2001, s. 15 ff.). Kveldene i Mariahuset og Tøyenkirken er ordnet på bestemte og forutsigbare måter fra uke til uke. Alle vet for eksempel når det er måltid og når det er messe. Punkt to knytter jeg til det deltakende aspektet ved ritualer. En lærer gjennom handling, deltakelse og erfaring og uten dette ville ritualer vært en passiv affære (Bjørdal, 2001, s. 21-22). Vi skal i analysekapittel 5.1.2 se hvordan ritualer gjør likeverdig deltakelse mulig selv om deltakerne har ulike grad av verbalspråk og ulike kognitive evner. Drivers tredje punkt handler om hvordan ritualene kan skape endring og forvandling. Ved at ritualene er kroppslige, og ved at de kan berøre oss der vi er som mennesker, kan de føre til en større forståelse av sammenheng og helhet, og slik bidra til forvandling (Bjørdal, 2001, s. 28).

2.2 Sårbarhet og gjensidighet

I dette kapitlet skal vi se på ulike oppfatninger av menneskelig sårbarhet samt noen relevante perspektiver i forståelsen av gjensidighet i Mariahuset og Tøyenkirken. Hovedkilden min er teologen Sturla Stålsett. Han har arbeidet med temaet sårbarhet gjennom flere tiår og har vært generalsekretær i Kirkens Bymisjon fra 2006 til og med årsskiftet 2013. Han er opptatt av hvordan sårbarhet konstituerer det å være menneske og hvordan erkjennelse av sårbarheten som felles kan fremme solidaritet mellom mennesker lokalt og globalt. Jeg har delt dette kapitlet i tre. I den første delen redegjør jeg for ulike tilnæringer til sårbarhet som noe felles. I den andre delen belyser jeg sårbarheten som ujevnt fordelt. I kapitlets siste del redegjør jeg for Bubers tanker om mellomrommet og Løgstrups tanker om urørlighetssonen og de suverene livsytringene.

2.2.1 Ulike tilnæringer til sårbarhet som et felles grunnvilkår

Sårbarheten som felles grunnvilkår ligger til grunn for aktuelt forskningsarbeid innen akademiske grener som etikk, fenomenologi, politisk teori og teologi (se for eksempel Nussbaum, 2006, Butler, 2004, 2009, Fineman, 2008). Et konvensjonelt syn på sårbarhet som svakhet er kritisert og utvidet (Stålsett, 2020, s. 5). Vi skal nå se nærmere på sårbarhet som ontologisk grunnvilkår, gjensidig avhengighet og som etisk ressurs og verdi i mellommenneskelige møter.

Sårbarheten som et gitt ontologisk grunnvilkår

Sårbarheten er et eksistensielt og ontologisk grunnvilkår som konstituerer det å være menneske. Sårbarheten er ikke-valgt og ikke-menneskeskapt, men gitt oss som mennesker «som kroppslig vesen, med sansning og åndedrett (...) innfelt i et univers som selv er sårbart» (Martinsen, 2014, s. 227). Vi fødes, og vi vet at vi skal dø. Vi kan skades og vi kan rammes av sykdom, naturkatastrofer og epidemier (Mackenzie, Rogers og Dodds, 2014, s. 4).

Sårbarhet som gjensidig avhengighet

For mennesket medfører det ontologisk grunnvilkåret en gjensidig avhengighet. En viktig tenker i dette landskapet er den danske teologen og etikeren Knud Eiler Løgstrup (1905- 1981). I boken *Den etiske fordring* skriver han: «Vi er hinandens verden og hinandens skæbne» (Løgstrup, 2010, s. 25-26). Han peker med dette på at vi er avhengige og utleverte til hverandre, og det etiske ansvaret som følger dette. Han utdyper:

Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyper eller hæver. Men det kan også være forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej (Løgstrup, 2010, s. 25).

Ifølge Løgstrup er det mye som står på spill i møtet mellom mennesker. Den gjensidige avhengigheten blir selve grunnlaget for etikken. Stålsett (2017) skriver: «Skal vi gjenkjenne det etiske kravet til oss, må vi erkjenne denne avhengigheten – både hva den gir oss og hva den krever» (s. 57). En slik erkjennelse kan i beste fall føre til økt solidaritet med hverandre og med kloden selv, men det skjer ikke automatisk. Den gjensidige avhengigheten kan utnyttes og asymmetriske forbindelser kan opprettholdes, slik at kløften mellom vinneren og taperen blir større. Avhengigheten er altså skjev og kan utnyttes, men kan ifølge Stålsett ha potensial til økt solidaritet. Men det avhenger av at man ser den gjensidige avhengigheten som en del av vår felles sårbarhet (s. 58).

Den gjensidige avhengigheten kommer tydelig frem i *PFD*, selv om ordet sårbarhet ikke er nevnt. Under overskriften «Diakoniens teologiske grunnlag» står det: «Vi er utlevert til hverandre og vi er avhengige av hverandre og alt annet som lever. Ingen kan helt og holdent leve av seg selv eller for seg selv» (Kirkerådet, 2008, s. 9). I neste setning følger den diakonale fordringen av dette: «Vi er skapt til å tjene hverandre, til å ha omsorg for hverandre», og ta vårt forvalteransvar på alvor. Kirkerådet synes samstemte med Stålsett (2017) og Løgstrup (2010) om at det følger et etisk ansvar ved det å være gjensidige avhengige av hverandre og alt det skapte. Det skal se nærmere på nå.

Sårbarhet som etisk ressurs og verdi i mellommenneskelige møter

Fordi vi er utleverte og gjensidig avhengige, står vi etisk ansvarlige overfor hverandre. I boken *Religion i urolige tider. Globalisering, religiøsitet og sårbarhet* utdyper Stålsett (2017) i fire punkter hvordan man kan forstå sårbarheten som etisk ressurs (s. 89-90). For det første representerer sårbarheten en *appell og en fordring* når den blir synlig og bevisstgjort for oss. Her knytter Stålsett (2017) seg til filosofen Emmanuel Lévinas (1906-1995). Lévinas skriver: «Ansiktet taler. Ansiktets tilsynkomst er den første tale ... Ansiktets nærvær betyr en uavviselig ordre – en befaling som opphever bevissthetens råderett» (Lévinas, 2008, s. 41-42). Gjennom sitt ansikt påkaller den andre meg utfra sin nakenhet og ribbetheit. «Den Annens nærvær er en oppfordring til å svare» (Lévinas, 2008, s. 42), og *jeget*, det etiske subjektet som møter ansiktet, er i seg selv også fullt og helt sårbart (i Stålsett, 2017, s. 90). Denne sårbarheten er *konstituerende* for etikken, og det er Stålsetts (2017) punkt nummer to til å forstå sårbarhet som etisk ressurs og verdi. Når vi erkjenner vår gjensidige avhengighet, kan vi bli i stand til å «oppfatte den etiske utfordring i møtet med et annet menneske og hennes eller hans sårbarhet» (s. 90). Det tredje punktet går ut på at sårbarheten innebærer en *avsløring og kritikk* nettopp fordi den gjensidige avhengigheten er asymmetrisk. Stålsett viser til hvor opprørte vi blir når sårbarhet blir utnyttet, og spør om vi ikke dypest sett har en «intuitiv menneskelig erkjennelse av at andres sårbarhet skal vernes, ikke utnyttes», selv om mye kan døyve denne erkjennelsen (s. 90). Fjerde og siste punkt handler om hvordan sårbarheten bærer styrke i seg. Den bærer i seg forventning og krav og har, ifølge Stålsett, «kraften til å utløse handling og forandring» (s. 90). Videre muliggjør den at «handlingen forholder seg til andres faktiske behov, og slik bygger fellesskap og livsmuligheter – også for den som handler» (s. 90). Sårbarheten gjør det mulig for oss å tone oss inn på hverandre på dypere plan og på den måten svare på reelle behov hos den andre. Det er interessant hvordan dette, ifølge Stålsett, gir mulighet for liv og fellesskap også for den som handler, altså at begge parter blir mottakende.

2.2.2 Sårbarhet som ujevnt fordelt?

Vi har nå sett på ulike tilnærminger til sårbarheten som noe felles, men også at den gjensidige avhengigheten er asymmetrisk. Et premiss i denne oppgaven er å se på fellesskap der mennesker har ulike former og grader av sårbarhet, der den gjensidige avhengigheten er asymmetrisk og sårbarheten er ujevnt fordelt. Dette er tilfelle både i Mariahuset og Tøyenkirken (utdypes i kap.

5.3.1 og 5.3.2). For å kunne forstå gjensidighet i lys av dette premisset skal vi nå se på hvordan man kan forstå og snakke om sårbarheten som ujevnt fordelt. Jeg vil redegjøre for to ulike oppfatninger av sårbarhet, nemlig den som er felles og den som noen personer i særlig grad har. Deretter vil jeg legge frem argumenter mot å omtale noen grupper som særlig sårbare (Stålsett, 2020). Til sist vil jeg presentere en klassifiseringsmodell, en taksonomi, i forståelsen av ulike kilder til og former for sårbarhet.

I antologien *Vulnerability. New Essays in Ethics and Feminist Philosophy* redegjør Catriona Mackenzie, Wendy Rogers og Susan Dodds (2014) for hvordan begrepet sårbarhet brukes på to ulike måter. Den ene har vi allerede vært inne på, nemlig sårbarhet som noe felles. Den andre handler om at noen er sårbare i større grad enn andre grunnet omstendigheter og situasjoner. Bruken av begrepet får følger. På den ene siden kan det å se på sårbarhet som noe felles tåkelegge de kontekstspesifikke behov som enkelte mennesker eller grupper i utsatte posisjoner eller situasjoner har. På den andre siden kan det å omtale noen grupper eller mennesker som «særlig sårbare», skjule det faktum at sårbarheten er felles for alle.

Stålsett (2020, s. 9-16) argumenterer mot å benevne enkelte grupper som «særlig sårbare» og jeg vil oppsummere hans fire punkter. For det første er det å omtale noen som særlig sårbare objektiviserende. Det setter søkelys på det mennesker ikke har, fremfor det de har. Det vektlegger ikke menneskenes egne muligheter for handling eller deres verdighet. Det kan føre til determinisme og passivitet, hvor den såkalt sårbare er en som skal tas hånd om av noen som kan og vet hva hun eller han trenger. For det andre kan en slik benevnelse dekke over de menneskene eller mekanismene som er ansvarlige for at sårbarheten har blitt et problem. Dette kan handle om unndragelse av ansvar eller systematisk undertrykkelse og marginalisering. Det at sårbarheten tilhører «de andre» og ikke «oss», kan gjøre det lettere å sno seg unna ansvar. Stålsetts tredje argumentet handler om at det neppe er noen som vil benevne seg selv som særlig sårbare og at enhver skulle ha denne retten. Det er gjerne de med mye makt som bruker slike benevnelser, noe som styrker heller enn å utjevne den asymmetriske dikotomien i makt og avhengighet (s. 13). Til sist dekker en slik benevnelse over det ontologiske faktum at sårbarheten er fellesmenneskelig. Dette undergraver sårbarhetens potensial som etisk ressurs

og verdi (jf. kap. 2.2.1). Dette skulle tale for å ikke plassere sårbarheten hos «de andre – de særlig sårbare». Sårbarheten er felles. Men, hvordan kan vi da snakke om at sårbarheten er ujevnt fordelt? En kunne vurdere å la sårbarheten handle om det som er felles, og heller bruke begreper som utsatthet for å snakke om det som noen personer eller grupper har i særlig grad, men ville ikke det i samme grad opprettholde skillet mellom oss og dem?

Vi er alle sårbare, men på ulike måter og for ulike ting. Dette kan vi også forstå gjennom begrepet *interseksjonalitet*, som først ble brukt i 1989 av den amerikanske rettsprofessoren Kimberlé Crenshaw for å benevne svarte kvinners situasjon (Thun, 2019). Det er et konsept som blir brukt til å forklare hvordan ulike undertrykkende systemer samvirker, som kjønn, rase, alder og funksjonshemming. Vi kan ikke forstå menneskers situasjon ved å trekke ut et enkelt kjennetegn, men vi må se kompleksiteten som alltid er til stede (Weldon, 2008). Slik er det også med menneskers ulike former og grader av sårbarheter. Dette skal vi se nærmere på nå.

En taksonomi i forståelsen av sårbarhet som ujevnt fordelt

Mackenzie et al. (2014) mener at både det å se på sårbarheten som felles og som ujevnt fordelt løfter frem noen viktige sider av sårbarheten, som bør påvirke vår etiske tenkning om den. De har utformet en taksonomi som jeg nå vil presentere. Den bidrar til å synliggjøre ansvaret en skylder de som er mest sårbare, og hvilke intervensjoner som muligens kan minske skadelige effekter av ulike former for sårbarhet.

Ifølge forfatterne finnes det tre kilder til sårbarhet: *iboende*, *situasjonsbetinget* og *patogen*, og to former (*states*) for den: *disposisjonell* og *inntreffende* (Mackenzie et al., 2014, s. 7-9). Den iboende sårbarheten har vi snakket om som ontologisk grunnvilkår og som gjensidig avhengighet (jf. kap. 2.2.1). Noen av disse sårbarhetene er konstante, som at vi alle vil sulte og tørste etter noen timer uten mat og drikke, mens andre vil variere ut fra faktorer som alder, kjønn, helse og funksjonshemming, samt motstandsdyktighet og evne til mestring. Den situasjonelle sårbarheten er kontekstspesifikk. Den oppstår eller blir forverret av personlige, sosiale, politiske, økonomiske eller miljømessige situasjoner for personer eller grupper. Denne

sårbarheten kan være kortvarig, periodisk eller varig. Det er ikke klare skiller mellom den iboende og den situasjonelle sårbarheten. Den iboende sårbarheten er for eksempel påvirket av hvor du vokser opp og lever, og den situasjonelle sårbarheten er påvirket av din iboende motstandskraft. Begge disse kildene kan være disposisjonelle eller inntreffende. Det å skille mellom disse to formene, kan bidra til å ta nødvendige grep for å redusere skaden av den inntreffende sårbarheten. I tillegg til fysiske skader kan den inntreffende sårbarheten gi en følelse av maktesløshet, mangel på kontroll og tap av handlingsfrihet. En bør derfor, så langt det lar seg gjøre, underbygge og gjenopprette de berørte personers autonomi (Mackenzie et al., 2014, s. 9). Taksonomien identifiserer en undergruppe av den situasjonelle sårbarheten, nemlig den patogene. Den kan oppstå av mange grunner, som av voldelige relasjoner, undertrykkelse eller urettferdighet. Den kan også oppstå når intensjonen var å minske sårbarheten, som ved at MAEB som er iboende sårbar gjennom sitt behov for assistanse, kan bli utsatt for patogen sårbarhet gjennom vold eller seksuell utnyttelse av de som var ment til å hjelpe. Et kjennetegn ved den patogene sårbarheten er at den undergraver menneskers autonomi eller forverrer følelsen av maktesløshet (Mackenzie et al., 2014, s. 9).

Sårbarheten er altså felles for alle og den trer frem av ulike grunner, på ulike måter, i ulike tider og steder. Den er ujevnt fordelt. Noen ganger kan sårbarheten minskes, men den kan ikke fjernes. Sårbarheten kan som nevnt være en ressurs. Stålsett (2017) hevder at «et godt menneskeliv er et liv som sårbart menneske» (s. 91). Sårbarheten skal likevel ikke idylliseres, for den gir også grobunn for vold, smerte og lidelse. Den bør derfor beskyttes. Det kommer vi inn på i neste kapittel.

2.2.3 Mellomrom, urørlighetssone og suverene livsytringer

For senere å kunne forstå gjensidighet vil jeg innledningsvis løfte frem tre perspektiv fra to tenkere som var opptatt av grunnleggende trekk i menneskelige fellesskap. Det ene er den tysk-israelske religionsfilosofen Martin Buber (1878-1965) med sine tanker om *mellomrommet* og møtet mellom et *Jeg* og et *Du* og det andre er Løgstrups tanker om *urørlighetssonen* og *de suverene livsytringene*.

«Alt virkelig liv er møte» skrev Buber (2003, s. 10), og pekte med dette på livet som leves mellom mennesker, mellom et *Jeg* og et *Du*. Han setter dette opp mot forholdet *Jeg – Det*, hvor det ikke kan oppstå noe reelt møte. For at det skal kunne oppstå en relasjon mellom et *Jeg* og et *Du* trengs det et mellomrom, og for at det skal kunne oppstå et mellomrom trengs det en viss distanse, hevder Buber. Han mener at både relasjonen, mellomrommet og distansen er førkulturelle betingelser, altså noe som er gitt oss (i Alvsvåg, 2014, s. 129). «I begynnelsen er forholdet», skrev Buber, og forholdet kan være både til mennesker, natur, ting og også til Gud (Buber, 2003, s. 16).

Med utgangspunkt i Buber skriver Herdis Alvsvåg (2014) om to grunnleggende bevegelser for mennesket. Den første er å opprette distanse, og den andre er å tre i relasjon. Dette gjør menneske tosidig. Vi er i distanse og i relasjon på samme tid. Distansen er ikke opphavet til relasjonen, men en forutsetning for den. Ifølge Buber er derfor distanse noe positivt, den kan, med Alvsvågs (2014) ord, «fylles med en relasjon som virkeliggjør menneskelig fellesskap og gjensidig forståelse» (s. 132). Det er likevel ikke slik at dette nødvendigvis skjer. Relasjon og distanse kan nedkjempe hverandre, for i seg selv er de motsetninger. Det er i foreningen av disse motsetningene at virkelige møter kan oppstå. Buber kaller dette for øyeblikk og former av nåde, noe som er gratis og gitt (i Alvsvåg, 2014, s. 132). Når den andre får være nettopp *den andre*, noe selvstendig og adskilt fra meg, kan ekte møter skje. I slike møter har vi muligheten til å bekrefte hverandres eksistens. Det kan innebære «å understøtte, stadfeste og støtte den andre som *den andre*» (Alvsvåg, 2014, s. 133), noe som i et sanselig menneskelig fellesskap kan skje på mange måter som å se, å lytte, å ta på, å forstå og å samtale. Dette kan bli gjensidig bekreftende møter hvis *den andre* vet at han eller hun er blitt helt og fullt nærværende med sitt *jeg*, for *meg* (Alvsvåg, 2014, s. 138).

I tråd med Bubers tanker om den nødvendige distansen i relasjoner, beskriver Løgstrup viktigheten av å respektere urørlighetssonen til alt levende. Urørlighetssonen er grenser som utgjør en distanse. Hvor grensene går avhenger av graden av nærhet og fortrolighet. For å kunne etablere gode relasjoner og for at sårbarheten ikke skal krenkes, må urørlighetssonen respekteres. I møte med andre mennesker skal man vite at det alltid er noe man ikke skal røre

ved, noe som skal forbli fremmed, noe man ikke har noe med å gjøre og noe som er utenfor vår kontroll. Dette «kaller på undring og tilbakeholdelse», og tilbakeholdelsen er viktig for ikke å krenke mennesker (Alvsvåg, 2014, s. 139). Urørlighetssonen skal ta vare på vår integritet og hindre blottstillelse (Giske, 2014, s. 189). En skal tåle å ikke vite alt. Alvsvåg (2014) skriver at: «Å møte den andre på en helhetlig måte er å ha en holdning og innstilling til den andre om å akseptere og respektere at det alltid er noe mer ved den andre som vi møter» (s. 139). Dette klinger sammen med en setning som brukes mye i Kirkens Bymisjon, nemlig: «Ingen er bare det du ser» (Kirkens Bymisjon, 2020b). I kapittel 5.3.2 vises eksempler på hvordan urørlighetssonen vernes i hverdagsmessen.

I mellomrommet finnes det Løgstrup omtaler som *suverene livsytringer*. Livsytringene er gitt oss som del av det skapte liv, og peker ut fra personen som ytrer dem, til livet selv. Løgstrup fokuserer mest på livsytringene tillitt, åpenhet og barmhjertighet (Eide/ Skorstad, 2013, s. 77). Livsytringene «åpner ut og forbinder oss med våre medmennesker og med universet» (Martinsen, 2018, s. 29). Med utgangspunkt i Løgstrup skriver sykepleier og forsker Kari Martinsen (2018, s. 29-32) at de suverene livsytringene er spontane og ukrenkelige ytringer som er fremmede og fortrolige på en gang. *Fremmede* er de nettopp fordi de ikke er skapt av individet. *Fortrolige* er de fordi de utgjør vår identitet, en identitet som vi ikke kan takke oss selv for. Hvis vi prøver å bemektige oss på dem eller gjøre om på dem, krenkes både dem og livet. Vi glemmer at livet er en gave og tror det står til vår rådighet å gjøre om på det. Dette er en del av det Løgstrup omtaler som *totalillusjonen*, illusjonen om at vi selv bærer våre liv (Lid, 2017a). Motsatsen til de suverene livsytringene er kretsende tanker og følelser. Disse er innadvendte og peker bare på personen selv. De lukker oss inne, og narrer oss derfor for livet (Løgstrup gjengitt i Martinsen, 2018, s. 31). Flere ganger bruker Martinsen (2018) ordet *hellig* om opplevelsen av livsytringene som fyller oss med en ærbødighet for det som er fortrolig og fremmed i alt levende. Vi kan ikke skape dem. «Det vi kan tilstrebe er å leve, være, handle og samhandle slik at de suverene livsytringene får rom i rommene og i rommene mellom oss» (Alvsvåg et al., 2014, s. 17). Vi skal ta de suverene livsytringene med oss til drøftingen av rommenes betydning for diakonale fellesskap preget av gjensidighet (kap. 6.1).

2.3 Diakonale fellesskap

2.3.1 Inkluderende eller åpne, mangfoldige fellesskap

I *PFD* er inkluderende fellesskap et av diakoniens uttrykk, og gjensidighet står som et nøkkelord (Kirkerådet, 2008). Denne planen kom som svar på endringer i forståelsen av diakoni i Den norske kirke (Jordheim, 2009, s. 14). I den forrige planen het det at diakoni kunne forstås som «kirkens medmenneskelige omsorg og fellesskapsbyggende arbeid og den tjeneste som i særlig grad er rettet mot mennesker i nød» (Kirkerådet, 1988/ 1997, s. 8). Kari Jordheim skriver i en presentasjon av *PFD* at:

Noe av det mest grunnleggende for tenkningen i den nye planen er at man ønsker å komme bort fra forståelsen som den gamle definisjonen kunne antyde, nemlig at det er et *vi* (definert som de sterke givere) som skal ta oss av *dem* som er i nød (mottakerne). Diakonien skal ikke definere noen som givere og andre som mottakere. Diakoniens rammer er fellesskapet der alle er likeverdige (Jordheim, 2009, s. 14).

Denne likeverdigheten begrunnes i at alle er skapt av Gud, og at alle er gjensidig avhengige av hverandre. I Bibelen blir dette fellesskapet beskrevet som en kropp med mange lemmer, som har ulike funksjoner (jf. 1. Kor. 12, Kirkerådet, 2008, s. 10). Inkluderende fellesskap skal derfor ha plass til mangfoldet og sørge for at ingen faller utenfor (Kirkerådet, 2008, s. 18). Det kan gjelde «mennesker av begge kjønn med ulike funksjonsevner, ulik kultur og etnisk bakgrunn» (Kirkerådet, 2008, s. 10). Fordi Gud har skapt menneskene ulike, har alle sine unike bidrag å komme med. Deltakeraspektet er et hovedanliggende i planen. Jordheim (2009, s. 14) skriver at det grunnleggende er at alle får muligheten til å være med, og at gjensidighet og deltakelse skal kjennetegne de diakonale fellesskapene som inkluderer alle slags mennesker. Som deltaker kan man handle selv, og slik være subjekt i eget liv (Jordheim, 2009, s. 22). Med henvisning til den brasilianske pedagogen Paulo Freire, skriver Jordheim (2009, s. 22) om den frigjøringsprosessen som ligger i det å bli deltakere i likeverdige fellesskap. Dette kan knyttes til en rådende idé i humanistisk og diakonal tenkning, nemlig *empowerment*, det at mennesker myndiggjøres til å mestre egne liv (LVF, 2010). Et parallellbegrep til dette er «verdiggjøring» (*dignification*), som i diakonal sammenheng innebærer å opprette tiltak som styrker menneskers verdighet og gir dem mulighet til å være subjekter (LVF, 2010, s. 46).

I artikkelen: «To kirkelige dokumenter – ett felles diakonalt anliggende» presenterer Jordheim (2020) to internasjonale dokument som har kommet etter *PF*D, og som begge gir viktige bidrag til diakonal tenkning. Det ene er *Tilværelsens gave. Kalt til å være en kirke av alle og for alle* (NKR, 2017).⁵ Det sier noe om hvordan mennesker med nedsatt funksjonsevne har sin selvsagte plass i kirken. Det andre dokumentet: *Liv i mangfoldige fellesskap: Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn*, er skrevet ut fra et behov for å reflektere kritisk over hvordan diakonibegrepet kan være med å bekrefte livet i fellesskap i en tid med økende individualisme og fragmentering (LVF, 2016,⁶ Jordheim, 2020). Det opprinnelig engelske ordet *conviviality* kan bety «kunsten og erfaringen med å leve sammen» (LVF, 2016, s. 4). I *Tilværelsens gave* er det en konsekvent inkluderende språkbruk i ordene «vi», «oss» og «vår» (se for eksempel NKR, 2017, s. 8). Det ligger en forståelse om at alle lever med begrensinger av ulike slag. I *Liv i mangfoldige fellesskap* utfordres tanken om at «mennesker er for forskjellige til å kunne leve sammen» (Jordheim, 2020, s. 6). Den sier at det krever en ny læringsprosess å komme forbi «like barn leker best» mentaliteten, fordi «vi fra skapelsen av er kalt til å leve i mangfoldige fellesskap» og på den måten «bekrefte Guds skapertanke» (Jordheim, 2020, s. 6). Det kan handle om å måtte gå ut av egen komfortsone og overkomme redsel og usikkerhet for det som er annerledes. Dette dokumentet tar fellesskapet forbi tanken om gjestfrihet, for i gjestfriheten defineres en vert og en gjest, hvor verten har en ansvarsrolle. I det å leve sammen utfordres man til gjensidighet på en annen måte, ved å forsøke å forstå hverandres ulikheter og hvordan den enkeltes ressurser kan komme til uttrykk (Jordheim, 2020, s. 7).

I kapittel 1.2 reiste jeg Dietrichs (2011) spørsmål om et inkluderende fellesskap definerer et «oss» og et «dem» ved at noen inkluderer og noen blir inkludert? (også i Jordheim, 2020, s. 8). Hun spør om inkluderende kan erstattes med *åpen* «... for å synliggjøre at det kirkelige fellesskap bygger på gjensidighet og likeverd, og skal være et rom der alle er velkomne»? (Dietrich, 2011, s. 55). En overskrift i Jordheims (2020) artikkel heter «Inkluderende fellesskap

⁵ Opprinnelig skrevet av EDAN (Ecumenical Disability Advocates Network) som er et nettverk innenfor Kirkens verdensråd, da med tittelen: *The gift of being. Called to be a Church of all and for all* (KV, 2016). Jeg refererer til den norske utgaven utgitt av Norges Kristne Råd (NKR, 2017).

⁶ Den opprinnelige tittelen er: *Seeking Conviviality: Reforming Community Diakonia in Europe* og ble først utgitt av det Lutherske Verdensforbund i 2013. Jeg refererer til den norske utgaven utgitt av det Lutherske Verdensforbund (LVF, 2016).

eller *conviviality*?» (s. 7). Kanskje *conviviality* kan sette diakonien enda mer på sporet av hva kirkens fellesskap er ment til å være? Et liv i et mangfoldig fellesskap hvor alle er skapt, villet og elsket av Gud, og derfor ett i Gud, slik kroppen er én med lemmer som har ulike funksjoner.

2.3.2 Heterotopisk diakoni

I tråd med spørsmålet om hvem som inkluderer og hvem som blir inkludert, altså hvem som er diakoniens subjekt, har teologen Trygve Wyller (2006) skrevet artikkelen «Heterotopisk diakoni. Diakoni i spenningen mellom kall og profetisme». Den bringer et nytt begrep inn i diakonal tenkning, nemlig *heterotopi*, i betydningen *de andre* eller *de fremmede* rommene. Begrepet er hentet fra sosialfilosofen Michael Foucaults forelesning *Andre rum* i 1967 (Martinsen, 2018, s. 68) og tar utgangspunkt i at det moderne preges mer av rommet enn av tiden. Heterotopier er viktige kjennetegn ved alle samfunn: «Ved å kjenne kulturens fremmede rom, kjenner man det som ekskluderes, men også det kritiske perspektivet som eksklusjonen fører til» (Wyller, 2016, s. 274). Diakonien bør derfor ta del i de fremmede rommene og la dem være sentrum for diakonien. En bør være oppmerksom på hvem som er subjektet for kirkens diakoni. Er det kirken som taler på vegne av «de fattige», eller er det «de fattige» selv som taler? Ifølge Wyller blir diakonien først profetisk og overskridende når man tar inn heterotopi:

Det andre rommet, heterotopia, er i seg selv overskridende fordi det kontrasterer det første rommet og på den måten igangsetter endringsprosesser. Foucaults synspunkt er jo at det er hos Den andre, i heterotopien at endring blir til. Det overskridende skjer der, ikke hos dem som taler på vegne av noen (Wyller, 2016, s. 281).

I de fremmede rommene kan endring skje, og det overskridende skjer når mennesker får representere seg selv. Ifølge Wyller er det et diakonalt ansvar å la dette skje. Det å gjøre fattige til subjekter for kirkens diakoni er summen av heterotopisk diakoni. Vi skal ta Wyllers tanker med oss til drøftingen i kapittel 6.

3. Metode

For å kunne svare på denne oppgavens forskningsspørsmål har jeg valgt å bruke det kvalitative forskningsintervju som hovedmetode, og deltakende observasjon som supplement. I dette kapitlet vil jeg forklare hvordan jeg har brukt metodene og hvordan jeg har analysert materialet. Til sist redegjør jeg for konfidensialitet og etiske perspektiv.

3.1 *Innsamling av data I: Det kvalitative forskningsintervju*

Siden jeg ønsket å komme i dybden av noen personers tanker og erfaringer fra Mariahuset og Tøyenkirken, ble det kvalitative forskningsintervjuet valgt som hovedmetode for studien. For å kunne svare på oppgavens forskningsspørsmål fant jeg at en delvis strukturert tilnærming ville være gunstig (Thagaard, 2013, s. 98). Med en slik tilnærming er temaene forberedt på forhånd, samtidig som rekkefølgen kan endres underveis. På den måten kunne jeg sikre meg at de ulike intervjupersonene var innom de samme temaene, samtidig som jeg kunne være fleksibel og følge dem i deres resonnementer og fortellinger, uten å bli for førende. Jeg utformet en intervjuguide (vedlegg 3), samtidig som jeg var bevisst på å gi rom for den enkeltes tanker og erfaringer, selv om det skulle gå utenom min guide (jf. Thagaard, 2013, s. 98).

3.1.1 Utvalg

Målet for studiet var en dypere forståelse av gjensidighet i diakonale fellesskap og sårbarhetens relevans for dette. Det var tre grunner til at jeg valgte Mariahuset og Tøyenkirken som utgangspunkt for studiet:

- 1) De har begge mennesker med ulike evner, og med ulike grader og former av sårbarhet.
- 2) De er bygget opp på noenlunde samme måte, med ukentlige åpne kvelder med faste ritualer, som messe og måltid.
- 3) Jeg har selv opplevd dem inkluderende, og har villet gå der i både gode og vanskelige perioder av mitt eget liv.

Disse punktene gjorde dem gunstige for sammenligning og for å belyse prosjektets forskningsspørsmål. Når jeg så skulle velge personer å intervju ønsket jeg størst mulig bredde i kjønn, og i tilknytning og rolle til fellesskapene. Jeg søkte dermed et kategoribasert utvalg (jf. Thagaard, 2013, s. 63) og landet på seks personer hvert sted, med fem kvinner og syv menn. Det var relativt enkelt å rekruttere intervjupersonene, siden jeg kjenner stedene godt. Utvalgets størrelse overgår denne oppgavens rammer og har gitt meg mye arbeid. Styrken er at mange kommer til ordet, og at forskningsspørsmålet blir belyst fra mange hold. Fordi intervjupersonene har så ulik bakgrunn og tilknytning til fellesskapene, erfarte jeg ikke å møte et «metningspunkt». Alle hadde nye perspektiv til å belyse problemstillingen (jf. Thagaard, 2013, s. 65).

3.1.2 Intervjupersoner og rekruttering

Jeg har valgt å kalle personene som intervjues for *intervjupersoner* fremfor *informant*, som ofte blir brukt. Informantbegrepet kan gi assosiasjoner til at jeg som forsker «henter» informasjon fra de en intervjuer, noe som kan helle mot en objektforståelse (Thagaard, 2013, s. 50).

Av Mariahusets seks intervjupersoner er noen av dem medarbeidere, mens andre er venner av huset. Av vennene har noen bestemte frivillige oppgaver. Intervjupersonene har ulik bakgrunn, og står med og uten arbeid. De fleste har en uttalt kristen tro, men ikke alle. I og med at jeg ønsket å forstå gjensidigheten i dette fellesskapet, hvor det er mennesker med ulike evner og funksjonshemninger, ble det viktig å forsøke å ivareta dem som jeg ikke evnet å intervju grunnet manglende felles språk eller kognitive ferdigheter. Jeg spurte derfor en far, som har en datter med andre evner og behov, om å stille som intervjuperson. Han takket ja til å ha en slags dobbeltrolle i intervjuet, med å dele egne tanker og erfaringer fra Mariahuset, samt å representere sin datter så langt det er mulig. Siden det er et lite fellesskap ba jeg om spesifikt samtykke til at han og hans datter kunne bli gjenkjent i material, noe han samtykket til.

I Tøyenkirken blir det gjort mye forskning. For å beskytte sine gjester er ledelsen restriktive i hvem som slipper til. Jeg fikk ikke bruke hverdagsmessen som rekrutteringsarena, og spurte

derfor dem jeg allerede kjente. Tøyenkirken er et større fellesskap enn Mariahuset, og jeg har ikke oversikt over alle som går der. Utvalget er dermed så bredt som mulig, innenfor rammen av mine egne kontakter. Av intervjupersonene er de fleste av dem gjester og frivillige, mens noen er eller har vært ansatte. Intervjupersonene har ulik bakgrunn og er med og uten arbeid. Alle har en uttalt kristen tro.

3.3.3 Intervjuguide

I det kvalitative forskningsintervjuet er utformingen av gode spørsmål viktig. Thagaard (2013, s. 103 ff.) sier de bør være åpne og inviterende, gi rom og samtidig være fokuserte. De bør ikke antyde forskerens antakelser om sammenhenger.

Jeg delte spørsmålene inn i følgende bolker (se vedlegg 3):

- 1) Bakgrunn og tilknytning til fellesskapet
- 2) Beskrivelse av fellesskapet
- 3) Sårbarhet og gjensidighet
- 4) Inkluderende fellesskap og hvem gjør hva
- 5) Ritualer⁷

Sett i ettertid spurte jeg om mye jeg ikke kunne behandle fullt ut, grunnet oppgavens omfang. Kanskje skulle jeg ha utelatt noen tema allerede da. Samtidig berørte alle temaene relevante tanker knyttet til problemstillingen, og de har derfor bidratt til en dypere forståelse, selv om ikke alt kunne presenteres i denne oppgaven. Noe annet som slo meg underveis i prosessen var hvordan mange av spørsmålene «talte til hodet», og at alle spørsmålene la opp til verbale svar. Jeg ville variert mer i måter å spørre på om jeg skulle gjøre det igjen.

⁷ På dette tidspunktet hadde jeg ikke stor bevissthet på rommenes betydning og bolken het derfor bare ritualer. Rommenes betydning ble trukket frem som viktig av intervjupersonene og ble derfor også et teoretisk perspektiv.

3.1.3 Gjennomføring

Av de 12 intervjuene, ble fem gjennomført i Mariahuset, og to i Tøyenkirken. Resten ble gjennomført på studiested, arbeidsplass og hjemme hos intervjupersonene. Intervjuene tok fra 35 til 90 minutter. I de intervjuene som gikk over en time spurte jeg intervjupersonene om de ønsket å fortsette. De gav tilbakemelding på at det var inspirerende tema å snakke om. Samtlige intervjuer ble tatt opp på diktafon, og overført til sikker enhet umiddelbart etter intervjuet. Jeg transkriberte og anonymiserte intervjuene fortløpende, og hadde en egen kolonne hvor jeg noterte umiddelbare tanker. Hvert intervju fikk en kode. Jeg husket hvem som var hvem, slik at materialet ble lagret anonymt. Etter å ha gjennomført halvparten av intervjuene tok jeg et opphold, hvor jeg leste gjennom det transkriberte materialet. Det fikk meg til å gjøre noen endringer i intervjuguiden, som å la spørsmålene bli enda mer åpne. Jeg la merke til at jeg generelt fikk lengre svar fra kvinner enn menn. De 12 intervjuene ble gjennomført i januar og februar måned 2020.

Den felles plattformen jeg har med intervjupersonene ved selv å ta del i fellesskapene, opplevde jeg som en stor fordel for å kunne stille relevante spørsmål og forstå intervjupersonenes utsagn. Kvale og Brinkmann (2015) skriver at forskeren i det kvalitative intervjuet bruker seg selv og sin egen forforståelse som instrument for å få tilgang på intervjupersonenes livsverden. Faren kan likevel være at jeg gjennom egne erfaringer og forforståelser ikke var virkelig åpen for det intervjupersonene fortalte, men ville få bekreftet mine egne antakelser. Jeg forsøkte imidlertid å være ekstra oppmerksom på ting som ble sagt, som jeg ikke umiddelbart forsto eller som utfordret eller utvidet min egen forståelse (jf. s. 48). Slik utviklet og endret mine antakelser og tanker seg underveis i intervjuprosessen.

3.2 Innsamling av data II: Deltakende observasjon

For å kunne beskrive intervjupersonenes kontekster supplerte jeg intervjuene med deltakende observasjon. Thagaard (2013) skriver at forskeren i deltakende observasjon tar del i feltet som skal studeres, og beveger seg mellom nærhet og distanse ved å ta del i aktivitetene, samtidig som hun har med seg det distanserte forskerblikket (s. 70). Den deltakende observasjonen kan

være åpen eller skjult. Mange taler for at skjult observasjon er uetisk, mens andre sier at den i noen tilfeller kan forsvares. Det går et skille for om observasjonen skjer på offentlige arena, der deltakere kan forventet å bli sett av andre, eller om det skjer der man forventer å være privat (Thagaard, 2013, s. 80 ff.). I mitt tilfelle forløp den deltakende observasjonen i Tøyenkirken og Mariahuset seg ulikt. Begge stedene tok jeg del i de åpne kveldene mange ganger uten å ha en spesifikk observasjonsrolle. Likevel hadde jeg til en viss grad med meg forskerblikket og gjorde notater etter kveldene på hva jeg hadde lagt merke til. I Tøyenkirken sendte jeg informasjonsskrivet om deltakende observasjon til prest og daglig leder. Gjennom samtale ble det gjort klart at fellesskapet skal beskyttes, og at eventuelle observasjoner må overholde etiske retningslinjer. For å kunne gi en god beskrivelse av messen satte jeg meg to ganger lengst inne mot veggen, slik at jeg kunne ta notater i kveldens utskrevne liturgi uten å bli bemerket. I og med at det var kveldens gang jeg var opptatt av, og ikke spesifikke personer, vurderte jeg dette som etisk forsvarlig. I Mariahuset er det små forhold og jeg kjenner mange, noe som gjorde at mange også kjente til dette prosjektet. Jeg hadde et særlig ønske om å beskrive den deltakelsen som foregår med bevegelser og lyder, mer enn med ord. I Mariahuset kan hun jeg velger å kalle leder⁸ forstås som en «portvokter» og en «nøkkelinformant» for meg (Thagaard, 2013, s. 71-72). Hun har adgang til å slippe meg inn, og kan gjøre vurderinger og valg utfra sin kjennskap til stedet og menneskene der. Hun gikk god for at jeg kunne gjøre opptak av en messe for å beskrive det som skjer der. Jeg innhentet skriftlig samtykke fra vergene til tre av beboerne i Mariahuset (vedlegg 2), samt av forrettende prest. Jeg transkriberte messen like etterpå og lagret den på sikker enhet. Beskrivelsene av kveldene er i kapittel 4.

3.3 Analyse av materiale

I kvalitativ forskning består analyseprosessen i å velge ut, systematisere, kategorisere og tolke materiale for så å komme frem til funn (Anker, 2020, s. 11). Trine Anker (2020) beskriver en analyseprosess i fire faser, som jeg nå vil forklare hvordan ble gjort i denne studien.

⁸ Denne personen er selv beboer i kommuniteten. Hun forstår det som at de andre beboerne er vel så mye ledere som henne. Hun har likevel en slags administrativ lederfunksjon. Hun har samtykket til at jeg omtaler henne som leder i denne oppgaven.

Analysefase 1 handler om materialinnsamling og tidlige analyser (Anker, 2020, s. 64 ff.). Etter å ha transkribert samtlige intervjuer, ble jeg sittende med 200 nedskrevne sider ordnet i en tabell, med utsagnene nedover i en kolonne og umiddelbare tanker i en annen kolonne. Jeg gjennomgikk hele materialet, anonymiserte det og skrev ned tema som utkrystalliserte seg underveis. Jeg prøvde å få et helhetsinntrykk av materialet. I analysefase 2 skal materialet kodes og kategoriseres (Anker, 2020, s. 73 ff.). Her gikk jeg mer systematisk til verks og gav hvert av intervjupersonenes svar en kode,⁹ noe som gjorde det enkelt å finne tilbake til sammenhengen utsagnet ble sagt i, når jeg senere delte svarene inn i ulike kategorier. Jeg brukte fargekoder i dette arbeidet, noe som hjalp meg å se nye sammenhenger. Jeg valgte deretter ut det materialet som jeg fant mest relevant for problemstillingen. Både det empiriske materialet, litteraturen og forskningsspørsmålene gav meg innspill til måter å systematisere og kode materialet.¹⁰ Dette vekselspillet mellom empirisk materiale og teori omtaler Anker (2020) som *abduktiv analyse* (s. 60, 79-80). I analysefase 3 beskriver Anker (2020) at analysene skrives ut, mens man i fase 4 drøfter og teoretiserer materialet (kap. 7 og 8). For meg gikk disse fasene delvis over i hverandre. Det kategoriserte materialet var utgangspunktet, men mye av dette var allerede knyttet til teoretiske perspektiv. For å analysere sårbarhetsbegrepet måtte jeg systematisere de teoretiske perspektivene for å finne kategorier som lot meg kode materialet mer detaljert.¹¹

3.4 Konfidensialitet og etiske perspektiv

En beskrivelse av prosjektet med intervjuguide, informasjonsskriv og samtykkeerklæring til personlige intervju/ deltakende observasjon ble søkt inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD) i oktober 2019. Grunnet de sensitive opplysningene, helse og religion, ønsket NSD en bekreftelse på at rutiner for sikker lagring var gjennomgått ved utdanningsinstitusjonen. De ønsket også en begrunnelse for hvorfor det var nødvendig å inkludere voksne uten eget samtykke,¹² og et skriv for de som er til stede under deltakende observasjon uten å være i fokus.

⁹ Som eksempel betyr kode 1.2.3: utvalg 1, intervju 2, utsagn 3.

¹⁰ Som eksempel kom rommets betydning ut fra materialet og intervjupersonenes egne uttalelser, for så å bli et teoretisk perspektiv, mens perspektivet på urørlighetssonen kom fra teorien, for så å bli en kode i analyseprosessen.

¹¹ Dette ble gjort med nye fargekoder, hvor de ulike fargede utsagnene ble klippet inn i en tabell. Slik fikk jeg oversikt over materialet og var i stand til å sammenligne og fremstille det.

¹² Se begrunnelse i vedlegg 4: «Lovlig grunnlag – utvalg 2».

Dette ble gjennomført¹³ og prosjektet ble godkjent av NSD 2. desember s.å. (vedlegg 4). Jeg kontaktet mulige intervjupersoner, fortalte om forskningsprosjektet og sendte dem informasjonsskriv og samtykkeerklæring på e-post, eller de fikk hovedtrekkene muntlig (se vedlegg 1). Informasjonsskrivet gir god innsikt i hva deltakelsen innebærer for intervjupersonene, som retten til å trekke seg, konfidensialitet og mulighet for sitatsjekk. Alle unntatt én benyttet seg av sistnevnte. Informasjonsskrivet ble gjennomgått og samtykkeerklæringen underskrevet, før intervjuene ble gjennomført.

Fordi fellesskapene, i særdeleshet Mariahuset, er små, hadde jeg i samtykkeerklæringen et eget punkt om eventuell gjenkjenning, som intervjupersonene og personer i deltakende observasjon måtte godkjenne.¹⁴ Dette samtalte jeg med samtlige intervjupersoner om, samt med vergene til beboerne og forrettende prest i Mariahuset. Jeg har tilstrebet anonymitet, men i den grad personer lar seg gjenkjenne er dette godkjent av dem eller deres verger. Dette gjelder lederne begge steder, beboerne i Mariahuset samt den nevnte faren i Mariahuset. For å kunne si noe om koblingen mellom menneskers evner og deltakelse og deres sårbarheter, har jeg gitt noen personer fiktive navn. Disse hører alle til i Mariahuset. De fire beboerne har fått navnene Sara, Pernille, Amalie og Anna, gitaristen har fått navn Magnus, og en nær venn av huset, Herman.

Det har vært et etisk dilemma om hvem som får delta, komme til ordet og tolke i denne forskningen. Jeg har tilstrebet en bredde i utvalget, men samtidig er det et utvalg, noe som vanskeliggjør at alle stemmene blir inkludert i forskning. Noen av tolkningene mine knyttet til Mariahuset har jeg drøftet med en intervjuperson som kjenner fellesskapet og menneskene der svært godt. Dette har gitt meg en trygghet i arbeidet med oppgavens drøfting.

¹³ Følgende tiltak ble avtalt med utdanningsinstitusjonen: 1. Gode rutiner for å ta vare på PC-en med nødvendige program og passord. 2. Arbeid med sensitivt materiale kun hjemme og på studiested. 3. Lagring med ekstra passord på wordfiler. 4. Sletting eller kryptering av lydfile direkte etter transkribering.

¹⁴[kryss av for] «at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes av folk som kommer til fellesskapet, i den grad opplysninger om meg er gjenkjennelige (som at jeg har en særlig funksjon i fellesskapet, eller skiller meg ut i alder, tilknytning eller religiøs overbevisning)».

4. Beskrivelser av en kveld i Mariahuset og i Tøyenkirken

Siden de åpne kveldene i Mariahuset og Tøyenkirken er kontekstene som mine intervjupersoner deler tanker og erfaringer fra, har jeg sett et behov for å beskrive disse. De vil forhåpentligvis være til hjelp når vi i kapittel 5 og 6 skal undersøke hvordan gjensidighet forstås og leves ut i disse to fellesskapene.

4.1 De åpne kveldene i Mariahuset

Mariahuset er som nevnt et økumenisk livsfellesskap hvor mennesker bor og lever sammen. På tirsdagene åpnes det opp for alle. Disse kveldene har en forutsigbar og gjenkjennelig form. Messen rammes inn av middag for husets folk og noen venner først, og kveldsmat etterpå. Messen har sin faste liturgiske form, med noen variasjoner. Det skiftes mellom å feire luthersk og katolsk messe, som ledes av prester fra de respektive kirkene. Nå vil jeg skildre en åpen tirsdagskveld med luthersk messe i åpenbaringstiden 2020. Skildringen er skrevet ut fra lydopptak og notater.

Når klokken nærmer seg seks begynner folk å sige inn. Noen går trappen rett ned til «lillekirken», mens andre kommer via gangen og går gjennom kjøkkenet ned til kapellet. Forutenom at gitaristen, som jeg velger å kalle Magnus, klimprer litt på dagens salmer, er det stille en god stund før messen starter. Benkene langs veggene og stolrekkene i midten fylles litt etter litt. Noen kommer stille, mens andre gir sitt nærvær tilkjenne med lyder som surrer i tiden før messen begynner. Noen sitter stille, mens andre vandrer. Han jeg kaller Herman er en av dem som vandrer. Han finner ofte nye hender, hender til folk som ikke har vært her før. Han kan holde hendene tett inntil seg hele messen igjennom. Noen ganger ser jeg tårer i øynene på dem han holder hendene til. Også andre i rommet holder noens hender.

Beboeren som jeg velger å kalle Sara har ventet lenge. Gjennom sine lyder har hun snakket med sin medboer Anna om ulike messeledd, samt andre hendelser som har vært og skal komme. Når presten kommer inn og stiller seg ved alteret, kan endelig Sara uttrykke: «I!», presten fortsetter: «I Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn. Amen». Messen er i gang, og Sara er liturg. «Han!» sier hun og klapper en gang som for å sette i gang, og alle begynner å synge: «Han har den hele verden i sin hånd». Vers etter vers følger med navnene Sara velger: «Og han har Sara og Pernille i sin hånd» og han har Herman og Anna og Brit prest og damen og mange flere. Vi synger i syv minutter og avslutter med: «Og han har deg og meg og alle i sin hånd. Han har all verden i sin hånd». De fleste synger med, med ord og eller med tegn til tale. Messen fortsetter med syndsbejennelsen, Kyrie og «Måne og sol». Sistnevnte synges med tegn til tale. Sara leder forsamlingen med å ligge litt foran med sine lyder som «Ja!» like før «Ja, han er her», «Åva» like før «Ånden vår trøst» og «Leve!» før «lever i dag». Ei jente klapper spontant etter sangen og mange lyder høres fra oss som er samlet. Etter dette følger tekstlesning av en av husets venner, trosbejennelse, preken og salme. Så er det lystening. «La oss be» sier presten. Sara får hjelp av en medarbeider til å tenne lys for den hun tenker på, og mange andre går frem til lystenningsstedet foran alteret for å tenne lys og be høyt eller stille. Når et lys er tent sier Sara «Våå -bø» og alle sier «Herre, hør vår bønn». Presten avslutter med en fast bønn.

Det er nattverdsmåltid og presten og Sara leder oss i en nattverdssalme og videre inn i nattverden: «Hæ» sier Sara og presten fortsetter: «Herren være med dere», «Lø!» uttrykker Sara: «Vi løfter våre hjerter til Herren». Presten legger ekstra trykk på ordene som Sara initierer som her, Sara: «vi!», og prest: «for at vi ved hans død skulle få syndenes forlatelse». Noen ganger utfyller presten Sara, som når hun sier «og ...» og presten fortsetter «... tilbedende synge». «Heeelig!» uttrykker Sara og alle synger «Hellig, hellig». Hvert av versene avsluttes med «og vi løfter våre hender som et tegn på kjærlighet», hvor vi holder hverandre i hendene og løfter dem i været. Påkallelser og innstiftelsesordene leses av presten. Vi synger «Guds lam». Deretter stiller vi oss i ring og synger Fadervår med tegn til tale, for så å gå rundt i rommet og hilse alle med et håndtrykk og Guds fred. Etter dette deler presten og en venn av huset ut brød, vin og velsignelser. Som takk synger vi «For de gaver som du gir» med tegn til tale. Presten avslutter måltidet med ønske om fred, og vi fortsetter med å synge en sang som Sara leder an. Messen avsluttes ved at presten lyser velsignelsen, mens Sara er stille. «Då» sier

Sara så, og tar presten og sidemannen i hendene. Forsamlingen gjør det samme og vi synger «Dona nobis pacem». Lysene dempes, og det er stille i rommet. Selv om det stort sett er mange lyder i forsamlingen, er det nesten helt stille i flere minutter. Sara forlater rommet. De fleste blir sittende en stund til. Etter en liten stund leder Magnus an noen sanger fra Taizé. Folk forlater rommet litt etter litt. Noen går hjem, mens andre går opp i stuen til fortsatt fellesskap og enkel kveldsmat med husets hjemmebakte brød, som serveres av to av husets venner.

4.2 Hverdagsmessene i Tøyenkirken

Hverdagsmessen er en del av Kirkens bymisjons brede arbeid i Tøyenkirken. Jeg fikk høre at den blir sett på som hjertet i Tøyenkirken. Den feires hver onsdag gjennom hele året, og har en gjenkjennelig form. Den begynner med et fellesskapsmåltid, fortsetter med messe og avsluttes med kirkekaffe. Messens liturgi har mye gjenkjennelse i seg, men tilpasses og fornyes med tidene i kirkeåret. Denne beskrivelsen baserer seg på notater og liturgi fra en onsdag i treenighetstiden 2019.

Når klokken er seks er de fleste bordene i kroa og møterommet fylt opp. Det er tid for fellesskapsmåltid i Tøyenkirken, og som alltid er det suppe på menyen. Dagens liturg ønsker velkommen og innleder måltidet med å si at nattverdselementene står mellom oss og at vi skal bære dem opp i kirkerommet når klokken er syv. Det blir informert om at to personer på hvert bord skal servere suppe til resten. Mange vil servere og det blir stor aktivitet i rommet. Ved noen bord prates det livlig, mens det ved andre bord er mer stille. Litt før klokken syv blir det informert om at messen snart starter i kirkerommet i andre etasje. De fleste blir med opp.

De tre benkeradene oppover hver sidevegg, og stolrekkene bak i kirken, fylles av mennesker. Kirkemusikeren slår an vakre toner på flygelet som går over i første salme. En gjeng ansatte, frivillige og gjester går i prosesjon frem mot alteret med rose, lys og bibel. De blir stående ved siden av hverandre mens presten og liturgen leser inngangsordene. Deretter innledes lystenningen ved at liturgen stadfester at man i Tøyenkirken tenner lys «i tillitt til Gud og i tillit

til hverandre». Det er alltid en person som tenner det første lyset «for deg som er her for første gang». Deretter kan hvem som helst tenne lys og be stille eller høyt i mikrofonen ved lystenningsstedet. Mange benytter anledningen og deler bønner, bekymringer, erfaringer og tanker. Når det roer seg, avslutter presten med å tenne det siste lyset. Vi synger sangen «Amen, Gud er i byen».

Dagens bibeltekst blir lest av en frivillig og deretter følger salme, preken og salme før vi går over i måltidet. Det innledes av en bønn og fortsetter med at nattverdselementene bæres frem. Det skjer som en slags dans gjennom rommet med de som skal være delaktige i utdelingen, til sangen «Hellig, hellig». Innstiftelsesordene leses av presten, før alle ber «Vår Mor/ Gud/ Far i himmelen». Under nattverden beveger en lang rekke seg sakte fremover. Køen er lagt opp slik at man kan sette seg ned ved lystenningsstedet etter at en har mottatt nattverd. Det er også mulig å tenne lys bak i kirken. Hele seansen har en ro over seg og pianisten lager en musikalsk ramme rundt det hele. Måltidet avsluttes med at presten leser fredsønske. Deretter går en frivillig bak i kirkerommet og leser kveldsbønnen, som har blitt lest på hverdagsmessen i flere tiår. Vi synger en kveldsalme og presten lyser velsignelsen. Liturgen har så stilt seg bak i rommet og sier utgangsordene: «Gud er kjærlighet, Gud er din, nå og alltid». Etter disse ordene dempes belysningen og pianisten spiller et postludium. Det er helt stille en god stund. Deretter blir noen sittende igjen i kirkerommet, mens andre går hjem eller ned til kirkekaffe i kroa. Mange blir værende igjen på kirkekaffen. Det serveres varm drikke og noe attåt. Noen sitter i ro ved noen småbord, mens andre prater livlig rundt større bord. Etter en times tid drar folk hjem, og hverdagsmessen er over for denne gang.

5. Analyse

I dette kapitlet blir oppgavens empiriske materiale presentert. Analysen av hele datamaterialet er sammenfattet i tre deler. Fra den store mengden empirisk materiale som jeg har samlet, skal jeg her presentere det som i størst grad belyser oppgavens problemstilling: *Hvordan kan gjensidighet forstås og leves ut i diakonale fellesskap med mennesker som har ulike evner og ulike former og grader av sårbarhet?* Noen tilleggsspørsmål har dukket opp underveis i analyseprosessen: Hva det er med disse fellesskapene som er med på å legge til rette for likeverdighet og gjensidighet? Har oppfatninger av sårbarhet noe med muligheten for gjensidighet å gjøre? Og hvordan preger eventuelt den sårbarheten som er ujevnt fordelt opplevelsen av gjensidighet i fellesskapene? Basert på de 12 intervjuene og ved hjelp av oppgavens teoretiske perspektiv, vil jeg forsøke å svare på disse spørsmålene.

Analysekapitlets første del tar for seg intervjupersonenes tanker om *rommenes og ritualenes betydning* for fellesskapene og for muligheten til gjensidighet. Ifølge intervjupersonene kan både den fysiske utformingen av rommet, tanker om det hellige, og atmosfæren i ulike rom prege møtene i rommet. Videre kan ritualene skape forutsigbarhet, trygghet for deltakelse, fellesskapskultur og forvandling. Del to ser på hvordan *sårbarhet og gjensidighet* blir forstått og erfart i Mariahuset og Tøyenkirken. Ulike oppfattelser av sårbarhet som noe felles blir presentert, som hvordan den er et livsvilkår, hvordan den henger sammen med vår gjensidige avhengighet og hvordan den kan være en etisk ressurs i mellommenneskelige møter. Materialet peker i retning av at en erkjennelse av sårbarheten som noe felles kan være med å muliggjøre gjensidighet. Videre belyser materialet at sårbarheten er ujevnt fordelt. For at gjensidighet skal være mulig må de minst sårbare legge til rette for de mest sårbare. I del tre blir tanker om Mariahuset og Tøyenkirken som *mangfoldige fellesskap*, og intervjupersonenes forståelser og erfaringer av gjensidighet, løftet frem. Mangfoldet ser ut til å skape et rom for å være seg selv og det beskrives i vi- form. Gjensidighet blir i Mariahuset sett i lys av at det er et livsfellesskap, mens det i Tøyenkirken i drøftes i lys av blant annet roller og profesjonalitet.

5.1 Rommene og ritualenes betydning for fellesskapene

Diakonale fellesskap kan trenge trygge rammer for å fungere, kanskje i særlig grad når det er et stort mangfold blant deltakerne. Hvor møtes vi, hva er vi sammen om og hvordan forholder vi oss til hverandre i dette fellesskapet? Gjennom analysen av det empiriske materialet har rammene som kjennetegner fellesskapene i Mariahuset og Tøyenkirken stått frem som viktige med tanke på gjensidighet. Vi skal nå se mer konkret på hvordan rommene og ritualene er med å legge til rette for gjensidige møter i fellesskapene.

5.1.1 Rom

Rom handler både om de fysiske rommene og kvalitetene på disse rommene (jf. kap. 2.1.1). Jeg vil først ta for meg intervjupersonenes tanker om de fysiske rommene, deretter tanker om rommene som hellige og til sist tanker om atmosfæren, altså kvaliteten i rommene.

I både Mariahuset og Tøyenkirken er de fysiske kirkerommene utformet slik at de som deltar sitter vendt mot hverandre og mot midten av rommet, der alterene og lystningsstedene er. Mange intervjupersoner trekker frem nettopp denne organiseringen av rommet. Når jeg spør om det er noe ved kirkerommet eller ved innholdet i messene som er spesielt viktig, svarer en intervjuperson i Mariahuset følgende:

Det viktigste tror jeg er det at ... vi kan se hverandre, vi sitter langs veggene ofte og ganske tett, det er jo ikke så stort, men vi kommer tett innpå hverandre ... det understreker at dette er et veldig tett fellesskap.

Måten en sitter i kapellet gir en opplevelse av nærhet. Intervjupersonen kontrasterer dette med andre kirker, hvor en sitter spredt rundt, ofte også på de bakerste benkene. En annen intervjuperson beskriver hvordan organiseringen av rommet muliggjør kommunikasjon i løpet av en messe i Tøyenkirken:

Jeg setter veldig pris på ... nettopp det at man står mot hverandre så vi ser hverandre. Vi kan synge til hverandre over kirkerommet og det gjør vi også. Jeg vet om flere jeg

har øyekontakt med og vi vet på spesielle steder og spesielle salmer så bare smiler vi til hverandre. Så det pågår en kommunikasjon tvers over kirkerommet.

Organiseringen av kirkerommet kan altså legge til rette for nærhet og for kommunikasjon, og slik innby til felles romskapning (Alvsvåg et al., 2014, s.14). I *PFD* står det som nevnt at: «I et inkluderende fellesskap skal den enkelte se og bli sett» (Kirkerådet, 2008, s. 10). Det er verdt å merke seg intervjupersonens beskrivelse av hvordan det fysiske rommet legger til rette for at dette skjer.

For mange er kirkerommet et hellig sted. Ifølge Danbolt (2014) er et kjennetegn ved det hellige at det er noe man forholder seg til med dyp respekt. Men hva er hellig og hvordan uttrykkes dette i kirkerommet? En intervjuperson i Tøyenkirken har en tankevekkende refleksjon rundt dette:

Rommet er jo formet slik at alteret har mindre betydning, benkene er vendt mot hverandre, lysteningsstedet ... det er veldig tydelig ... at det [ikke] finnes noe mer eller mindre hellig sted i kirkerommet, det kan du noen ganger tenke i en vanlig kirke hvor du har en slags høyaltertankegang hvor du tenker at der fremme, der er det noe mer hellig enn i kirkeskipet, så for meg er det jo ... i nettopp det å ha snudd benkene mot hverandre så sier [vi] at det hellige er i oss, det hellige er i møte mellom oss og det er ikke på et sånn liturgisk definert sted, det er rett og slett jeg og den andre og vårt møte som gjelder, og da synes jeg kirkerommet og det som er vendt mot hverandre er et sterkt uttrykk for det.

Han beskriver at det hellige er i oss og i møtet mellom oss, og at utformingen av det fysiske kirkerommet synliggjør dette. Dette kan muligens formidle en grunnleggende aksept for alt menneskelig. Kanskje det er dette som gjør at en intervjuperson, som har strevd mye i livet, sier at: «i kirkerommet der er jeg trygg», og at «jeg opplever [å] bli favnet, omsluttet og falle til ro».

Den fysiske utformingen av kirkerommene er altså med på å prege fellesskapene for intervjupersonene, det gjør også atmosfæren. En forteller slik om sitt første møte med

Tøyenkirken: «[Jeg] kjente umiddelbart at det var en sånn type atmosfære eller et fellesskap som gjorde at jeg tenkte, ja, her skal jeg være». Også en annen intervjuperson fremhever atmosfæren når han beskriver hvordan han tror Mariahuset er for sin datter:

... [J]eg tror det ligger mye i den avslappende atmosfæren som hun opplever der i motsetning til de gangene vi har prøvd å ta henne med i en kirke der hun veldig fort opplever blikk og noen som oppdager henne og ser på henne og hun skjønner at de har merket at hun er litt annerledes. Jeg tror hun lett merker det ... hun er veldig var på det.

En avslappende atmosfære settes opp mot kirker hvor det ikke er sånn, hvor heller annerledesheten blir fremtredende. Han utdyper senere denne atmosfæren, og knytter det til den inkluderende holdningen som han mener preger Mariahuset. Alle blir sett og vist oppriktig interesse, og det er toleranse og aksept for at folk er forskjellige, for eksempel ved at man oppfører seg og uttrykker seg ulikt. Dette med ulike uttrykk påpeker også en annen intervjuperson: «Det er rom for alle lyder og for såkalt bråk, [eller det] som ville være sett på som bråk andre steder». I et lite fysisk rom høres det ut som det er skapt et stort rom, et rom med plass for mennesker i sin forskjellighet.

5.1.2 Ritualer

De åpne kveldene i Mariahuset og hverdagsmessene i Tøyenkirken er, som vi så i kapittel 4, preget av ritualer, altså handlinger som gjentas etter et bestemt mønster fra gang til gang (Jacobsen & Groth, 2020). Måltid og messe er de mest synlige ritualene, så har hver av disse bestemte ritualer knyttet til seg. Gjennom Drivers (1991) tre punkt vil jeg nå presentere intervjupersonens tanker om ritualenes funksjoner i fellesskapene og hvordan de knytter dette til gjensidighet. De tre punktene er (1) å lage og opprettholde orden, (2) å oppdra og fostre til fellesskap og tilhørighet og (3) å skape endring og forvandling (s. 191).

Et kjennetegn ved ritualene er at de gjentas. Dette kan skape forutsigbarhet og trygghet (Bjørddal, 2001). Når jeg ber en av intervjupersonene i Tøyenkirken om å beskrive fellesskapet for en som ikke har vært der før, er forutsigbarheten det første han trekker frem:

Det er ikke mange ting man kan stole på, men man kan stole på at det er suppe klokken seks og gudstjeneste klokken sju hver eneste onsdag gjennom hele året. Hvis man har lyst til å gå på gudstjeneste, så finnes det rommet hver eneste onsdag.

Forutsigbarhet er viktig for de fleste av oss og kanskje særlig i kaotiske tider. Flere intervjupersoner forteller om hvordan mange av hverdagsmessens deltakere lever i uforutsigbare og utrygge livssituasjoner, noe som kan gjøre den forutsigbare rytmen enda viktigere. Også i Mariahuset løftes dette frem som viktig. En intervjuperson beskriver hvordan den forutsigbare rytmen «bærer hverdagene» og at den fungerer som en slags kalender:

... [Rytme og ritualer] har virkelig en funksjon ... det er litt som i et kloster med bønnetider, det er noe som bæres ... rytmene bærer hverdagen og de bærer, og jeg tenker at de også hjelper de som ikke kan strukturere dagen selv med kalender og bestemme selv, at de vet ... også i det som leves i Mariahuset av kirkeåret. Det blir litt sånn kalender for de som ikke har egne kalendere.

Dette sitatet kan knyttes til ritualenes funksjon til å skape orden (Driver, s. 191). Ritualene strukturerer hverdagen og årets og livets gang. Når ritualenes rammeverk er på plass kan de fylles med innhold, våre liv og vår deltakelse. De trygge rammene for deltagelse er det som vektlegges mest av intervjupersonene når det gjelder ritualenes betydning. Det kan knyttes til ritualenes funksjon til å skape fellesskap og tilhørighet (Driver, 1991, s. 191). I beskrivelsene av kveldene så vi at mange personer er delaktige i messene på hvert sted. I Tøyenkirken blir noen spesifikke personer nevnt flere ganger i kraft av en oppgave de utfører, som det å lese en bønn eller delta i prosesjonen. De nevnes fordi deres måte å utføre oppgaven på berører intervjupersonene så sterkt. I Mariahuset er Saras rolle som liturg noe som berører mange. En intervjuperson forteller om sin første gudstjeneste der:

Jeg ble slått av måten Sara leder gudstjenesten på ... det er så fint når hun legger premisene for hvilke salmer vi skal synge ... du starter jo ikke gudstjenesten før hun er klar og det er en helt annen type gudstjeneste hvis Sara ikke er i rommet.

For Sara ville det være umulig å bidra på denne måten om det ikke var for liturgiernes gjenkjennelige form. Når de forutsigbare rammene imidlertid finnes, får hun rom til å skape innenfor disse. En intervjuperson setter ord på hvordan dette bidrar til likeverdighet:

... [D]et er jo den gjenkjennbarheten og følelsen av gjentakelse som er så viktig, for da er du på lik linje med alle i fellesskapet ... Da er det ikke de som er såkalt friske som skal veilede de som er såkalt funksjonshemmede i ritualet, men da er vi likeverdige.

Ritualene legger altså til rette for at mange kan delta og bidra på sin måte. I Tøyenkirken finnes det et spesifikt måltidsritual som legger til rette for deltakelse. En intervjuperson forteller:

Når man har satt seg ned ved suppebordene, så inviteres to fra hvert bord til å gå å servere alle de andre ved bordet og da er det faktisk blitt litt sånn at man spretter ... opp for man har så lyst til å være en av de to, og det er også fint, da lærer man liksom, uten at man er bevisst på det ... en tjenende holdning.

Ritualene kan altså være med å skape kulturer i fellesskapene, en følelse av at «slik gjør vi det her». Nye deltakere kan innlemmes i dette.

Ritualene kan også skape endring og forvandling (Driver, 1991, s. 191). En fast gjest i Tøyenkirken beskriver hvordan ritualenes trygghet gjør det mulig for henne å få kontakt med egne følelser og erkjennelser:

Det som repeteres ... er noe av grunnen til at det har blitt en sånn fast puls i min uke ... Hver onsdag vet jeg at jeg skal ta T-banen til Tøyen og gå dit. Men når jeg kommer dit, så er det en indre puls eller rytme i det som skjer, og nettopp fordi det blir så trygt og forutsigbart, så kan jeg [under messen] ... våge å kjenne inn og ned og i dypet så får jeg kontakt med noe som kanskje er nytt. Det kan jo være smertefulle ting, og da er det så viktig at strukturen rundt er trygg.

Ritualene gjør en indre kontakt og kanskje forvandling mulig. En annen intervjuperson i Tøyenkirken beskriver det å få tre inn i en rolle som liturg som en annen type forvandling. Hun skildrer hvordan den hvite kappa lot henne tre ut av rollen som seg selv med alt det innebar av sår og tap, for så å tre inn i noe hellig. Denne opplevelsen står frem som det største som har hendt henne, og noe som fylte henne med stor takknemlighet.

5.2 Sårbarhet og gjensidighet

Denne delen av analysekapitlet er delt i to. Først tar den for seg intervjupersonenes tanker om sårbarhet som noe felles, deretter betraktes sårbarheten som ujevnt fordelt. Vi skal se at begge er relevante for å forstå gjensidighet i diakonale fellesskap hvor sårbarheten er ujevnt fordelt.

5.2.1 Tanker om sårbarhet som noe felles

Når jeg ber intervjupersonene si hva de tenker om sårbarhet, svarer alle på forskjellige måter at sårbarhet er noe fellesmenneskelig. Jeg har analysert svarene utfra oppdelingen i teorikapitlet, nemlig sårbarhet som ontologisk grunnvilkår, gjensidig avhengighet og etisk ressurs og verdi.

Sårbarheten som et ontologisk grunnvilkår

Det at sårbarheten er et grunnvilkår som er gitt oss og som vi ikke kommer utenom, er noe flere intervjupersoner trekker frem:

Sårbarhet [er] å akseptere det faktum at vi mennesker ikke er usårlege, at vi ikke er perfekte, alle mennesker, ikke bare funksjonshemmede ... Det er kanskje noen som prøver å benekte det, men sårbarhet hører med til livsvilkårene for et menneske.

Ingen er usårlege eller perfekte, og om man prøver å benekte det, er det en illusjon. En intervjuperson peker på hvordan en slik benektelse kan ha fysiske og psykiske skadevirkninger: «Livet er jo en stor utfordring på alle mulige måter, og jeg tenker hvis du jobber hele livet med å ikke vise din egen sårbarhet så blir du så utrolig sliten, både fysisk og psykisk». Ifølge disse uttalelsene bør sårbarhet som livsvilkår aksepteres, ikke fornektes.

Sårbarhet som gjensidig avhengighet

Den gjensidige avhengigheten er en form for sårbarhet som handler om det å være utsatt og avhengige av hverandre og alt det skapte (Kirkerådet, 2008, s. 9, Løgstrup, 2010, s. 25). Flere intervjupersoner belyser både gode og vonde sider ved denne gjensidige avhengigheten. En av dem løfter frem det å kunne uttrykke sin egen tilkortkommenhet og be om hjelp:

Sårbarhet er jo å si «dette får jeg ikke til ... kan du hjelpe meg?». Og det trenger ikke være noe sånn «jeg klarer ikke gå over veien, kan du følge meg?». Det kan også være det, men det kan være sånn at akkurat nå synes jeg det er så tungt å leve, tungt å være her og jeg trenger noen som kan gå ved siden av meg, ikke bare fysisk, men vite at jeg vet at de vet, sånn at det er lettere å ta kontakt og si at nå trenger jeg at du er her.

Intervjupersonen setter levende ord på sårbarheten som avhengig, det å ikke være alene om det som er vanskelig og tungt å bære. Å vite at andre vet hvordan man har det, gjør det lettere å ta kontakt når det gjelder. Dette sitatet dreier seg konkret om Mariahuset som fellesskap, hvor hun beskriver at det finnes en felles forståelse av egen sårbarhet og avhengighet.

Erkjennelsen av gjensidig avhengighet kan være positiv når behovet for fellesskap blir møtt, men risikoen for å bli avvist er alltid til stede. En intervjuperson uttrykker det slik: «Sårbarhet går jo også på det psykologiske og mentale, at man noen ganger føler seg ekskludert ... at man står utenfor, at man opplever seg annerledes enn andre». Vi kan si at sårbarheten som gjensidig avhengig er ambivalent, noe en intervjuperson uttrykker på denne måten:

... Sårbarhet ... det finnes vel i alle og det kan gi rom for frykt eller det kan gi rom for nærhet, så det kan være grobunn for mye bra og ... det kan skyve [mennesker] fra hverandre fordi man er redd for sårbarheten.

Her beskrives både sårbarhetens farer og muligheter. En frukt av sårbarhet kan være fellesskap:

Sårbarheten er en veldig stor kvalitet og jeg tror at det er ... både der vi kan kjenne ensomhet og dermed går vi ut, vi kjenner vi ikke får til og så søker vi felles ... det er noe med motsetningene i livet som er kreative nødvendigheter tror jeg.

Sårbarheten kan altså få oss til å søke fellesskap. I neste kapittel skal vi se på hvordan sårbarheten kan forstås som etisk ressurs og verdi når mennesker faktisk møtes.

Sårbarhet som etisk ressurs og verdi

Mange intervjupersoner deler tanker om hvordan erkjent sårbarhet er med å prege deres tanker om, og møter med, andre mennesker. Jeg har ordnet disse tankene ut fra tre av Stålsetts (2017, s. 89- 90) punkter om hvordan sårbarheten kan fungere som etisk ressurs og verdi (jf. 2.2.1). Disse er for det første at sårbarheten representerer en appell og en fordring, for det andre har den en konstituerende funksjon og for det tredje at den innebærer avsløring og kritikk fordi sårbarheten er asymmetrisk. Men først om sårbarheten som appell.

En av intervjupersonene fortalte meg en historie fra en gang hun var i Domkirken, fra tiden før hun kjente Mariahuset. Hun kom inn i kirken og så med en gang Amalie i en bylt av tepper. Amalie bor i Mariahuset, sitter i rullestol og trenger hjelp til mange av livets nødvendigheter. Intervjupersonen forteller:

Jeg ble så berørt ... det var akkurat som hun selv inviterte meg, eller gjorde meg oppmerksom på ... kall det Den hellige ånd eller kall det hva du vil, det var noe som gjorde at jeg ble helt fjetra. Hvem er det? ... Jeg ble så nysgjerrig, for hvorfor blir jeg så berørt? Hvorfor står gråten helt oppi? Hvorfor klarer jeg nesten ikke gå forbi og sette meg? Jeg ble helt sånn trukket imot, så da messa var over, forhørte jeg meg rundt. Jeg kunne ikke gi slipp, og jeg fant ut at det var Mariahuset. Etter dette dro jeg dit tirsdag etter tirsdag.

Amalie hadde en helt klart appellativ funksjon på intervjupersonen. Hennes nærvær og blottstilte sårbarhet berørte henne dypt. For å bruke Lévinas (2008) ord opplevde hun gjennom Amalie en taus tiltale, «en befaling – som opphever bevissthetens råderett. Den Annens nærvær [ble] en oppfordring til å svare» (s. 42). Svaret fra min intervjuperson ble å bli fast gjest i Mariahuset. Dette igangsatte en prosess med å erkjenne egen sårbarhet. Det er interessant å merke seg at appellen fra Amalie ikke dreide seg om å svare henne direkte, ved for eksempel å møte hennes behov, for disse var allerede dekket av de nære hun hadde rundt seg. Appellen var der like fullt, men den førte til en indre forvandling i intervjupersonen gjennom erkjennelse av egen sårbarhet. Denne forvandlingsprosessen har vært lang og til tider krevende, for hun forteller at hun tidligere var full av avsky for sårbarhet, og at hun kom fra et miljø som var helt «anti-sårbarhet». Prosessen har endret måten hun ser på seg selv og andre: «[Jeg] fordømmer

ikke så mye lengre ... det er ikke behov for å fordømme fordi vi er alle i samme båt, vi har alle sårbarheter og svakheter, og det er egentlig en styrke ...». Erkjennelsen av egen sårbarhet har gitt henne et nytt etisk fundament i møte med andre mennesker, noe vi kan knytte til sårbarhetens konstituerende funksjon for etikken (Stålsett, 2017, s. 90). Denne erkjennelsen er også lederen i Tøyenkirken opptatt av for seg og sine ansatte og frivillige i hverdagsmessen. Han understreker viktigheten å ta bort noe av de «profesjonelle rollene» for å kunne oppleve seg sårbar på en annen måte. Om sårbarhet som etisk ressurs sier han:

[Den] er jo en slags korreksjon, en viktig varsellampe i forhold til å kjenne oss selv, så det usårbare menneske kunne jeg aldri hatt innenfor huset ... Når [vi] møter [egen] sårbarhet i møte med den andre ... forteller det mye om oss selv, vår egen sårbarhet. Det har en [viktig funksjon] til å være nennsom, være var ... For kjenner vi ikke til vår sårbarhet så går vi inn i mange situasjoner, i et ukjent landskap som gjør at vi også agerer på en ikke hensiktsmessig måte overfor den andre.

Lederen har et reflektert og bevisst forhold til sårbarheten som ressurs, og som betingelse for å handle moralsk i møte med andre. En av de frivillige uttrykker seg slik om egen sårbarhet:

Jeg har tenkt at min sårbarhet kan gjenkjenne andres sårbarhet og [slik] være en ressurs hvis man har vett og forstand til ikke å bare snakke om sin egen sårbarhet, men [å] holde den litt tilbake ... Jeg [har] tenkt mye på hva som er meningen med alt jeg har opplevd ... Livet har gjort meg veldig sårbar, men [sårbarheten] kan også brukes i det godes tjeneste, man kan få en varhet.

Den frivillige er bevisst sin egen sårbarhet i møte med andre og selv om sårbarheten tydeligvis er et resultat av mye smerte, ser hun på den som en ressurs i møte med andre i form av gjenkjennelse og varhet. Hun er også bevisst grensene mellom seg og den andre, noe som gjør at hun «holder tilbake» og ikke nødvendigvis snakker så mye om egen sårbarhet. Som nevnt er *PFD* opptatt av gjensidighet og det å komme bort fra en uheldig asymmetri mellom hjelper og mottaker, sterk og svak (Kirkerådet, 2008, Jordheim, 2009). Hvordan dette skal skje, er likevel ikke gitt. Et mulig svar er kanskje antydnet i de to sistnevnte uttalelsene. «Hjelperen», her «den frivillige», trenger ikke nødvendigvis «å være sterk», eller snarere kan kanskje «styrken» være bevisstheten om, og kommunikasjonen med, egen sårbarhet.

Sårbarheten kan fungere som avsløring og kritikk av forhold som utnytter det at den gjensidige avhengigheten er ujevnt fordelt (Stålsett, 2017, s. 90). Denne skjevheten kan gi oss en intuitiv erkjennelse av at den mest sårbare skal beskyttes. Mye kan likevel døyve denne erkjennelsen, og jeg vil nå dele en av intervjupersonenes tanker om hvordan profesjonalitet kan bidra til dette. Hun har selv bakgrunn som profesjonell helsearbeider, men fikk under et opphold i Mariahuset høre at hun måtte legge fra seg denne rollen:

[Jeg fikk høre at] du er en gjest i huset her. Ja, altså veldig konkret: Legg vekk den erfaringen du har fra før, ellers kan du ikke komme hit. Du skal møte menneskene, det er det du skal gjøre. Men det er klart når du har hatt en opplevelse om hvordan mennesker med utviklingshemning er i mange år ... og så blir det bare revet ned ... [da forsto jeg at] jeg har egentlig utøvd ganske mye makt og vold mot folk uten å være klar over det.

Mariahuset er et sted hvor den gjensidige avhengigheten er skjevt fordelt, noe lederen og stedet som helhet er seg bevisst. De vet at beboerne skal beskyttes og i situasjonen beskrevet ovenfor er det lederen som har sagt ifra. Lederen forholder seg helst ikke til roller, men påpeker at hun har et talerøransvar. Hun sier det er et krevende ansvar, men at det likevel er mye verre å tenke seg at hun svikter sine medboere ved å ikke si ifra, ettersom deres evne til dette er begrenset. I tilfellet over avslørte lederen rollen intervjupersonen inntok i huset. Dette førte til selvkritikk av måten hun tidligere forholdt seg til mennesker med utviklingshemning. Intervjupersonen beskriver både smerte og nyvunnet frihet i det å bli «avslørt»:

[D]et er klart at det er utfordrende, veldig utfordrende, men samtidig så var det veldig befriende for ... da visste jeg, jeg har ikke noe, jeg trenger ikke tenke på noe som helst når jeg kommer hit. Jeg kommer som meg.

Denne opplevelsen har gjort Mariahuset til et fellesskap med uvurderlig verdi for henne, et sted hun ikke kan være foruten. Stedet har vist henne at det er nok bare å være. I et liv som har bydd på mange utfordringer, har denne opplevelsen vært livsforandrende. Rollen som profesjonell trengtes ikke, men derimot det at hun tok del i fellesskapet *som seg selv*. Hun setter ord på noe av det man må gi slipp på for å kunne møte mennesker på en likeverdig måte:

Man må gi slipp på tanken om at jeg kan og jeg vet best og jeg skal hjelpe deg [for slik] setter man opp en slags rustning. Det er et veldig hardt eller stort ord, men kunnskapen, måten å forholde seg til annerledeshet på blir veldig stram eller rigid og det hindrer deg å bli mer kjent, bli mer åpen for fellesskapet og for de menneskene du møter.

Når jeg spør henne om det hjelper henne i å være mottagende, svarer hun:

Ja, fordi du har ikke samme evne til å ta imot når du intuitivt tenker at jeg må gjøre det på den og den måten ... fordi det vet jeg har fungert før ... Det tok mange år før jeg tenkte, men hvordan vil jeg at folk skal behandle meg da? Og det er jo akkurat på samme måte for mennesker som lever et annerledes liv og som ikke snakker og oppfører seg på samme måte som meg.

Hun beskriver det å måtte gi slipp på en form for profesjonell paternalisme, hvor kunnskapen og rutinene står i veien for å møte mennesket og for å være åpen for fellesskap. Hun lander i erkjennelsen av at gjensidighetsprinsippet gjelder alle mennesker, også de som på ulike måter er annerledes: Jeg må behandle andre slik jeg vil at andre skal behandle meg. Selv om profesjonalitet kan være både nødvendig og nyttig, illustrerer hennes historie hvordan den også kan døyve erkjennelsen av sårbarheten som noe felles. Rustningen eller kunnskapen som hun snakker om, kan hindre kommunikasjonen med egen sårbarhet, og en kan stå i fare for å skade og trække på andres verdighet fordi en mangler varhet. Dette kan gå særlig hardt utover de som på grunn av sine former og grader av sårbarhet ikke kan stå opp for seg selv. Det skal vi se nærmere på nå.

5.2.2 Sårbarheten som ujevnt fordelt

I dette kapitlet skal vi se hvordan intervjupersonene forstår sårbarheten som ujevnt fordelt. I den første delen blir tanker om «synlig og usynlig sårbarhet» delt, og i den andre delen tanker om hvilke særlige sårbarheter som kan følge det å ha andre evner og behov.

Synlig og usynlig sårbarhet?

Flere intervjupersoner beskriver sårbarhet som synlig og usynlig. I de første intervjuene brukte jeg termen «synlig sårbare» for å vise til noen mennesker med særegne sårbarheter. Tanken med å bruke denne betegnelsen var å poengtere sårbarheten som noe felles, og at forskjellen mellom synlig og usynlig sårbarhet består i at noen ikke kan, vil, eller bryr seg om å skjule den. Da jeg spurte en intervjuperson i Mariahuset om det å betegne mennesker med psykiske utviklingshemninger som «synlig sårbare», svarte hun:

Jeg tenker at nettopp det å si at noen er mer synlig sårbare det går an, for da er det det mer synlige, ikke det at noen er mer sårbare for det stemmer jo ikke, det vet man ikke noe om ... Blant folk som ikke har erfart ... det som leves i Mariahuset ... blir det så lett at man tenker at de er *mer* sårbare.

Hun skiller mellom det å være *mer synlig* sårbare og det å være *mer* sårbare. Videre spør hun seg hvordan hun snakker til fremmede om dette og sier at hun nok bruker betegnelsen «synlig sårbar» for å betone at det er synligheten som varierer, ikke sårbarheten, men så stopper hun seg selv i en tanke «... men det er alltid vanskelig det der, jeg kjenner at jeg ikke ville ønske å plassere meg selv i en slik bås». Her kommer det frem at termen «synlig sårbar» oppfattes som «en bås». Intervjupersonen erkjenner at hun ikke selv ville likt beskrivelsen, og ut fra en gjensidighetstenkning slår den derfor sprekker. Om sine venner med andre evner og behov sier hun at de kanskje egentlig ikke er mer synlig sårbare, men at det er «visse funksjonsbegrensinger som er mer synlige» og at det er «synlig at noen trenger litt mer assistanse». Hun beskriver deres enorme styrke og sier «jeg er garantert minst like sårbar [og] min sårbarhet er helt sikkert veldig tydelig i gitte situasjoner». Hun forteller om situasjoner hvor hennes venner er i sitt ess, mens hun selv er usikker og føler seg veldig sårbar, noe hun også tror synes på henne: «Hvem er det som er synlig sårbar der?» spør hun. Denne refleksjonen sier noe om hvordan sårbarheten påvirkes av hvem som legger premissene i situasjonen. I Mariahuset er det en stor grad av bevissthet om at også de som for eksempel er uten verbalspråk skal få legge premisser.

Sårbarhet som følge av det å ha andre evner og behov

En intervjuperson som har en datter med andre evner og behov forteller hvordan alle mennesker kan være sårbare overfor å føle seg ekskludert, men at MAEB kan være mer sårbare. Om sin datter forteller han:

Selv om hun ikke kan sette ord på det, så merker hun veldig lett og er veldig sårbar for reaksjoner som viser at hun blir sett ned på eller ikke tatt på alvor, så det er en del av sårbarheten som forså vidt alle kan oppleve, men denne gruppen opplever det nok ofte sterkere for samfunnets reaksjoner vil jo være tydeligere ... De kan oppleve å høre [nedsettende ting], og hun forstår mer enn vi tror når andre snakker om henne.

Den iboende og disposisjonelle sårbarheten som kan følge det å ha andre evner og behov, og tidligere negative erfaringer, gjør det desto viktigere hvordan denne personen blir møtt i nye situasjoner.

Ettersom tre av beboerne i Mariahuset ikke har eller har begrenset verbalspråk, er medarbeiderne seg bevisste hvilke sårbarheter dette kan føre med seg. En intervjuperson bruker Pernille som eksempel for å beskrive hvordan MAEB ofte blir ofre i vanlige verbalmiljø:

[D]et verbale har en enorm makt, for der er vi sikre, mens stillhet, det kan gjøre oss mye mer utrygge ... Jeg ser hva som skjer med Pernille når det er et mylder rundt henne ... hun forsvinner på mange måter. Nærværet, skjønnheten og stillheten hun faktisk har [forsvinner] fordi hun må beskytte seg med fjernhet, fordi alt blir surr omkring hodet hennes. Jeg hadde opplevd akkurat det samme hvis det bare var et mylder og jeg ikke [hadde] verbalspråk.

Personen som sier dette, kjenner Pernille svært godt. Det gjør at hun kan se den diametrale motsetningen mellom gode og dårlige situasjoner for Pernille, situasjoner hvor hun får blomstre, og situasjoner hvor hennes sårbarhet inntreffer så sterkt at hun «forsvinner». Pernille beskytter seg med fjernhet siden det ikke finnes rom for at hun kan være den hun er. Intervjupersonen forteller videre hvilke følger dette kan ha for mennesker som Pernille:

[V]åre mennesker har måttet leve veldig mye med dette, de har lidd mye i dette. De blir en subkultur, de faller utenfor fordi vi ikke klarer å lage enhetlige miljø. Jeg tror de overlever, men veldig mange overlever med at de blir fjerne og psykotiske [og ved at de] får medisiner.

Intervjupersonen påpeker at det ikke er sårbarheten som er problemet, men mangelen på enhetlige miljø som gir rom for alle. Hun beskriver en sårbarhet som kan bli patogen som følge av dette¹⁵ og plasserer ansvaret for denne sykeliggjøringen på storsamfunnet, heller enn på de uten verbalspråk. Som intervjupersonen sier, er det disse som får medisiner, og ikke miljøet rundt som får beskjed om å tilpasse seg ved for eksempel å gi mer rom for stillhet og nonverbal kommunikasjon.

5.3 Sårbarhet og gjensidighet i diakonale fellesskap

I kapittel 2.3.1 så vi hvordan to nyere diakonidokument poengterer at mennesket er skapt i og til mangfold og at diakonale fellesskap bør gjenspeile dette (LVF, 2016, NKR, 2017). I denne delen av analysekapitlet belyses mangfoldet og dets betydning i Mariahuset og Tøyenkirken, og deretter ulike forståelser og erfaringer av gjensidighet i disse fellesskapene.

5.3.1 Mariahuset: Et mangfold av evner og sårbarheter

Til de åpne kveldene i Mariahuset kommer det mennesker med ulike evner og med ulike former for sårbarhet. I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvilken særskilte evner MAEB har i dette mangfoldige fellesskapet. Tre hovedpunkt blir belyst: MAEBs evne til å bryte med det Løgstrup kaller *totalillusjonen*, deres evne til tilstedeværelse og deres evne til sensitivitet.

¹⁵ Jf. kap. 2.2.2: «En taksonomi i forståelsen av sårbarhet som ujevnt fordelt».

Flere intervjupersoner forteller at deres venner med andre evner og behov er med å skape et fellesskap hvor man kan være seg selv, også med sin sårbarhet. Når jeg spør hvordan disse påvirker fellesskapet, svarer en venn av huset:

[D]e inviterer til å være sårbare uten å gjøre det bevisst, men i sitt vesen så tenker jeg at de åpner opp ... På samme måte som når jeg forteller om noe sårbart til en annen, så åpner jeg opp. Da blir det kanskje et friere rom for den andre til å være sårbar ... De legger en grunn for at det er lov å være seg selv, og da trenger man ikke ta på seg masse roller og prøve å ikke være sårbar eller vise sin sårbarhet.

Intervjupersonen ser sårbarheten i sammenheng med det å være seg selv og ikke skjule seg i roller. Hun sammenligner invitasjonen fra MAEB som gis i kraft av deres vesen, med det å fortelle noe sårbart til en annen og slik aktivt å åpne seg. Gjennom dette utleverer hun seg selv og gjør seg avhengig, på samme måte som hennes venner med andre evner og behov gjør det ved å være seg selv. Slik avslører de det Løgstrup omtaler som *totalillusjonen*, illusjonen om at vi selv bærer våre liv (i Lid, 2017a, jf. kap. 2.2.3). Mange mennesker med andre evner og behov er ikke i stand til å leve i en slik totalillusjon. Det kan gjøre dem ekstra sårbare i en kontekst hvor denne illusjonen er rådende, men nettopp dette kan også gi dem en profetisk rolle i det å avsløre totalillusjonen ved å vise at livet er gitt i gjensidig avhengighet.

Flere intervjupersoner forteller hvordan MAEB har en egen evne til tilstedeværelse og glede over øyeblikket, noe som er en gave til fellesskapet. Også dette kan bidra til å fri oss fra totalillusjonen om at vi selv bærer våre liv. I forsøket på kontroll kan mottakeligheten og nærværet i øyeblikket bli borte. En intervjuperson beskriver at hennes venner viser henne «en nærhet og en [evne til å] glede seg over det som skjer akkurat nå». Hun opplever også at mange har en egen tilstedeværelse og nærhet til Jesus. Det inspirerer henne.

I kapittel 5.2.2 så vi hvordan manglende eller begrenset verbalspråk kan medføre særskilte sårbarheter for de det gjelder. Nå skal vi se hvilke gaver det nonverbale kan representere. Under messen i Mariahuset legges det til rette for ulike former for kommunikasjon og uttrykk, som tegn til tale, bevegelser, ritualer og berøring. Når det verbale får mindre rom, kan det nonverbale

få desto større rom. Flere intervjupersoner peker på at dette utvider, heller enn å begrense, rommet og kommunikasjonen: «Det nonverbale favner mer enn det verbale, som hele følelsesregisteret og [mange følelses]uttrykk». En annen sier at mennesker uten verbalspråk kan få en type sensitivitet som en må lære seg å lytte til. Hun sammenstiller dette med at en blind kan få bedre hørsel. En intervjuperson forteller om et besøk i Mariahuset i en svært vanskelig periode av livet, hvor Pernille møtte henne slik:

... [H]un tar meg i hånda og holder ikke hardt, av og til så holder hun veldig hardt ..., men denne gangen var det så forsiktig, forsiktig. Så ser hun på meg og så gjør hun sånn (viser tegn for å gråte på kinnet) og så peker hun på meg. Som «Er du lei deg?» Ikke sant? Og jeg, «Ja, det er jeg». Og hvordan hun bare fortsatte å holde. Jeg satte meg jo ikke ned, men hun bare fortsatte å holde og fortsatte å se meg i øynene. Og det er sånn, hva er det du ser? Hva er det du faktisk ser? Og det tenker jeg, at mennesker som har redusert evne til å snakke, de snakker på en helt annen måte og de opplever på en helt annen måte enn oss. De har mye mer evne til å se det nonverbale i deg ... For selv om vi ikke snakker så uttrykker vi oss jo gjennom mimikk og bevegelse.

Pernille møter intervjupersonen på en måte som få andre kunne gjort. Hun ser, hun responderer og hun er ikke redd for å være nær. Hennes sensitivitet kan henge sammen med sårbarheten ved det å mangle verbalspråk, og det at hun bruker den på denne måten kan henge sammen med det dype vennskapet som finnes mellom intervjupersonen og Pernille. Om det er hennes evner eller om det er hennes sårbarheter som blir fremtredende er avhengig av situasjonen og menneskene rundt. Om altså Pernille forsvinner og blir fjern (jf. kap. 5.2.2) eller om hun går inn i helende møter med mennesker, avhenger av omgivelsene og relasjonene.

Etter å ha sett på hvordan MAEB gjennom sine evner og sårbarheter er med å skape helende fellesskap for mange, er det verdt å komme med en intervjupersons kritisk merknad:

[Det er] viktig at det ikke blir sånn at de er til for at vi skal vise vår [sårbarhet]. Det blir de ikke ... men det kan være faren, at man tar noen synlig sårbare som blir tingliggjort for at vi skal kunne enten leve et alternativt fellesskap eller være hjelpere ... De er der for sin del, og det er gjennom det at de kan være der som støtte for oss og vi kan være der som støtte.

Hennes utsagn korresponderer med Stålsetts (2020) argument om at det å definere noen som særlig sårbare kan virke objektiverende. Nå er det imidlertid det motsatte som ser ut til å skje i Mariahuset. En svarer slik på hva det brede spekteret av sårbarheter gjør med fellesskapet:

Det blir et fellesskap hvor alle blir minnet om at vi er sårbare og at de sårbare ikke bare er en gruppe vi kan definere og plassere et sted, «her er de sårbare» så er det vi andre som ikke er det. En slik todeling motvirker Mariahuset veldig sterkt.

Sårbarheten oppleves som noe felles, og i dette kan det oppstå en gjensidighet, når fellesskapet gir rom for at alle kan bidra med sine evner.

5.3.2 Tøyenkirken: Her møtes vi, vi som er forskjellige

Til hverdagsmessen kommer mennesker som lever svært forskjellige liv. Vi skal se nærmere på hva dette mangfoldet gjør med fellesskapet, og hvilke konkrete grep som tas for å beskytte sårbarheten. Når jeg spør en intervjuperson hvordan hun vil beskrive hverdagsmessens deltakere, svarer hun:

Nei, der møtes vi, vi som er veldig forskjellige ... alt fra mennesker med rusproblemer eller psykiske problemer, kanskje så store angstproblemer eller sosialangst at de nesten ikke tør å komme inn døra ... Og så er det helt sånn såkalt «vanlige folk», og da setter jeg det alltid i hermetegn, folk som har en jobb ... Så sier jeg ofte, at det er folk i rullestol og folk med [og] uten synlige handikapp ... Jeg tror bare jeg ser jeg for meg ulike personer ... mens jeg beskriver hvem vi er.

Det er påfallende at intervjupersonen rammer hele det store mangfoldet inn i en vi-form. I kapittel 2.3.1 så vi at siste *PF*D ønsket å komme bort fra en «oss» - «dem»-tenkning mellom sterke givere og nødlidende mottakere (jf. Jordheim, 2009). Det er tydelig at intervjupersonen ikke plasserer sårbarheten hos *de andre*, i hennes formulering er alle inkludert i fellesskapets *vi*. Dette var også noe jeg la merke til i den deltakende observasjonen av messen, hvor hverdagen ofte ble omtalt i vi-form, som «de av oss som er deprimerte».¹⁶

¹⁶ Notat fra deltakende observasjon.

For å hindre at mennesker blir krenket i sin sårbarhet og verdighet finnes det i Tøyenkirken noen skrevne og uskrevne regler. Hustavlen¹⁷ slår fast at det skal være et sted for trygghet, mangfold og respekt hvor alle er velkomne, og hvor enhver form for krenkende adferd blir slått ned på. De uskrevne reglene handler om hvordan man snakker med hverandre og hva man spør og ikke spør om. En intervjuperson som arbeider i Tøyenkirken, forteller slik om dette:

[V]i er jo veldig tydelig på at rasistiske, sexistiske og flere slike ting ikke skal uttrykkes i dette miljøet ... Det blir også akseptert en slags grense for den andre, hva du spør om, hvor langt du går i møte med den andre ... For mange kommer hit med ganske såre historier, problematiske relasjoner, familie, [det] å være utenfor arbeidslivet og så videre ... [J]eg opplever stort sett at folk klarer å finne en slags forsiktig dans som gjør at de ikke så umiddelbart går inn i disse temaene som kan være så touchy, så det er noe med å ikke være overfladisk, men samtidig ha denne varheten.

Først refererer han til hustavlen, de skrevne reglene. Deretter forteller han om uskrevne regler som handler om hvordan man møter hverandre, og hvordan man snakker sammen for ikke å trå over den andres grenser. Dette kan vi forstå som en beskyttelse av det Løgstrup omtaler som menneskers urørlighetssone (jf. kap. 2.2.3). Intervjupersonen sier at dette ikke handler om å være overfladisk, men om å ha en varhet og tilbakeholdelse overfor hverandre.

I intervjuene ble jeg opptatt av hvordan en slik samtalekultur blir skapt og holdt ved like. Noe som nevnes av mange er at fellesskapet har eksistert i lang tid, og at en kjerne av mennesker har vært der lenge. Det gjør at man blir kjent med hverandres historier, noe som skaper en varhet: «Det er en åpenhet her om at vi er sårbare eller at mange har sårbarhet uten at det nødvendigvis snakkes om», sier en, og fortsetter: «... [D]et er et grunnprinsipp her at man vet at det er folk i ulike sårbare situasjoner, så vi spør jo for eksempel ikke om hva du jobber med». De som har vært der lenge er derfor viktige for å skape kultur. Det er også de ansatte og frivillige som møtes en time før måltidet og snakker om ulike tema, som for eksempel samtalekultur. Under måltidet sitter de ansatte og frivillige spredt rundt, noe flere sier er viktig for å skape

¹⁷ Jf. beskrivelsen av Tøyenkirken i kap. 1.3.2.

kultur. Ei forteller at hun raskt forsto hvordan man snakket sammen og at hun har skjønt verdien av det: «Jeg har sett hvordan folk da ikke trenger å bli stigmatisert og begynne å kave for å finne en plausibel forklaring på hvorfor de ikke jobber». Hun forteller om hvor ubehagelig hun synes det er når noen trækker over grensene:

[N]å kan jeg kjenne ordentlig på et ubehag hvis det kommer en ny en inn i fellesskapet [som] med en gang begynner med, «ja hva jobber du med» ... Da svarer jeg gjerne helt automatisk, «du vet du hva, jeg liker veldig godt å [nevner ulike ting]» ... bare for å omgå problemstillingen, så det har liksom festet seg.

Det er tydelig at denne intervjupersonen har integrert en kultur for hvordan man forholder seg til hverandre i Tøyenkirken, og at hun er med på å formidle den videre. Når nye grupper kommer på besøk innføres også de i dette av en ansatt. Det at disse reglene er så bevisstgjorte blant ansatte, frivillige og de som har vært der lenge, ser ut til å skape den særegne kulturen som mange opplever i Tøyenkirken, og som gjør det trygt å komme som en er.¹⁸

Det er likevel ingen garanti for at grenser ikke trækkes over i Tøyenkirken. Ei som har strevd mye i livet forteller om en som pleier å spørre henne, «og du har det bra?», noe hun beskriver som det verste hun vet. Hun sier at hvis man bryr seg, må man våge å være åpen for å høre hvordan det faktisk går, ellers legger man bare sten til byrden. En annen ting man må kunne gjøre i et fellesskap som Tøyenkirken er å sette grenser. En intervjuperson forteller at hun på et tidspunkt skjønnte at hvis hun skulle fortsette i dette fellesskapet, måtte hun kunne sette grenser for ikke å bli invadert og utslitt. Hun snakket med de ansatte om dette og fikk aksept og hjelp.

Det tas grep for å beskytte menneskers sårbarhet i Tøyenkirkens fellesskap. Flere intervjupersoner sier at det skaper trygghet, mens én også sier at det utjevner forskjeller og skaper likeverdighet:

¹⁸ Basert på egne erfaringer og uttalelser fra intervjupersonene.

Vi blir mennesker for hverandre istedenfor roller eller intensjoner. Det blir som om vi ikke bærer lagene utenpå oss, sånn «jeg er min jobb»-laget. Men jeg er sårbar, jeg har problemer med sånn, jeg sliter når det blir sånn og sånn ... Det kan man si, for det er kultur der for at man sier det, og det blir ikke kleint, det blir ikke sånn terapirom liksom, det blir bare deling likemenn imellom.

Det er interessant å merke seg at det å dele sårbarheter ikke blir terapipreget. Hvis de frivillige hadde hatt rollen som skulle romme «de sårbare», kunne det fort kunne blitt et «terapirom». Men i Tøyenkirken oppfordres de frivillige til å være til stede *med* sin egen sårbarhet. Slik kan det bli «deling likemenn imellom», heller enn en asymmetrisk hjelperelasjon. Vi kan tenke oss at det representerer en stor frihet for alle å være likemenn. De som vanligvis skal være de sterke, kan også få være svake eller sårbare, og vice versa.

5.3.3 Fellesskap med gjensidighet som nøkkelord?

PFD slår fast at gjensidighet skal være et nøkkelord for kirkens diakoni, men hva kan det bety i praksis? I denne siste delen av analysekapitlet skal vi se hvordan gjensidighet forstås og erfares i Mariahusets og Tøyenkirkens fellesskap.

Hvordan gjensidighet forstås og erfares Mariahuset

Når jeg spør intervjupersonene i Mariahuset hvordan de forstår ordet gjensidighet får jeg flere svar som er tett på måten *PFD* definerer det. En av dem peker på det sentrale poenget at alle skal få være givere og mottakere (Kirkerådet, 2008, s. 9). En annen trekker frem likeverdigheten og det å kunne bidra, som sentralt for gjensidigheten:

Gjensidighet er et veldig viktig ord for det handler om hvordan vi mennesker samhandler og opptrer som fellesskap der det ikke er noen som er overordnet over noen andre som er underordnet, et slags maktforhold eller pyramide, men alt skjer på samme nivå der alle bidrar med sitt i et gjensidig fellesskap.

Både likeverdigheten og det å kunne bidra har vært viktige fokus for ny *PFD* (jf. Jordheim, 2009). Intervjupersonen sier at dette er aspekt han opplever sterkt på Mariahuset:

Alle blir regnet med, alle har noe å bidra med, og alle blir hørt på. Selv de som ikke er så gode til å kommunisere blir trukket inn. En henvender seg til alle og spør, hvordan har du det eller har du det bra i dag, og det er nok til å føle at man er inkludert i et fellesskap der det ikke er noe rangordning.

Gjensidighet knyttes altså til det at alle blir regnet med og at alle får bidra med sitt i et likeverdig fellesskap. Vi skal nå se litt nærmere på hva det gjør for muligheten for gjensidighet at Mariahuset er et livsfellesskap.¹⁹

Tre av de som nå bor i Mariahuset har bodd der siden slutten av 1970- tallet. Mange av husets venner og medarbeidere har også vært med fra starten av. Dette gir noen særegne muligheter for gjensidighet. Det er et sted preget av trofasthet, forpliktelse og nærvær, noe som lar husets «kjerne» komme tett på hverandre, på godt og vondt. Når jeg spør en av intervjupersonene hva som gjør gjensidighet mulig i Mariahuset, løfter hun frem ærligheten og det «å leve i lyset med det vi gjør» som forutsetninger på eksistensielt plan. Hun utdyper at det å leve så tett og skulle bære en del av andre menneskers livsnødvendigheter kan utfordre en på det dypeste, en blir utsatt for sterke reaksjoner og en kan bli redd. Da er det viktig «å leve i lyset og leve ærlig», for slik kan en kjenne at en er i samme båt, at en dypest sett strever med de samme tingene og en kan velge å komme hverandre i møte, og gå videre. Fordi Mariahuset er et livsfellesskap har de måttet ta hverandre og situasjonene på alvor, også når det har smertet. De har levd i den læringsprosessen som diakonidokumentet *Liv i mangfoldige fellesskap* (LVF, 2016) sier at kirkens diakoni i større grad bør gjøre, nemlig å leve sammen og slik overkomme redsler og usikkerhet for det som er annerledes (jf. kap. 2.3.1).

Det at Mariahuset er et livsfellesskap gjør også at de som har levd tett på fellesskapet over tid deler viktige livshendelser med de som er i fellesskapet. En intervjuperson forteller hvordan det var å være i Mariahuset i en tid med alvorlig sykdom i familien:

¹⁹ Jf. kap. 1.5.1 Mariahuset er en kommunitet hvor mennesker bor og lever sammen, derav betegnelsen *livsfellesskap*.

[D]et var tunge tider og når jeg kom hit så kunne jeg være i det som var tungt, men så ble jeg automatisk dratt med i livet, Sara kalte til gymnastikk ... Pernille til dans ... livet går videre og man blir invitert så veldig inn til livet ... uten at man må ta [seg] sammen. Man kan være i sårbarheten og gråten om det skulle være, men samtidig altså være i livet og like mye som andre gråter så kan jeg gråte og være glad.

Livsfellesskapet gjør at en deler liv, også når livet er vondt. Som nevnt står det i *PFD*: «Det er perioder i livet hvor man har evne og mulighet til å gi, andre ganger trenger man selv å få. Gjensidighet er et nøkkelord» (Kirkerådet, 2008, s. 9). Intervjupersonen har opplevd det å få ta imot støtte av sine venner med andre evner og behov når livet hennes var tungt. Hun forteller med selvfølgelighet om fellesskapet som dypt gjensidig, og sier at mange tror at hun og andre er i fellesskapet for å gi til de som har mer behov for tilrettelegging, men at dette ikke er tilfelle. Hun sier at de som lever tett på fellesskapet vet hvilke sårbarheter de har, og hvilke støtte de får av sine venner med andre evner og behov: «Når vi selv er inne i det fellesskapet så vet vi jo at plutselig kommer mine sårbarheter frem, og så er det Sara som tar tak: «nå går vi», da er det trygt og godt». Intervjupersonen oppsummerer resonnetet slik:

... [D]et er godt å være i et fellesskap hvor det er forståelse om at vi alle er sårede og sårbare ... noen er litt mere synlige, men så vet vi det om hverandre og det er deilig for da slipper man ... disse båsene. Vi lever det samme livet i [den] samme båten.

Et livsfellesskap legger til rette for at en kommer tett på hverandre, at en deler liv i gode og vonde dager og at en gjennom dette erkjenner sårbarhet som et felles livsvilkår. Gjensidigheten i Mariahuset er forankret i mennesker som har valgt å dele liv, som søker fellesskap med hverandre og som stadig åpner dette fellesskapet for nye venner.

Hvordan gjensidighet forstås og erfares i Tøyenkirken

Det er mange tanker og erfaringer knyttet til gjensidighet i Tøyenkirkens fellesskap. Når jeg spør intervjupersonene hva de tenker om ordet, er det en som kobler det til likeverd:

Gjensidighet er jo en eller annen form for at man ser hverandre som likeverdige, og at det den andre har med seg, det er potensielt noe man kunne hatt med seg selv ... og det

å se den andre som noe man kunne vært og motsatt, så det tenker jeg er gjensidighet. Motsatt [er det] å sette seg over eller under den andre, eller til doms over andre.

Hans oppfatning er tett på en vi så i Mariahuset som også pekte på det å være på lik linje og ikke i et hierarkisk maktforhold. Koblingen mellom gjensidighet og gjenkjennelse kan knyttes til *PFD* der det i kapittelet «Nestekjærlighet» står: «Gjenkjennelsen; «det kunne vært meg», er viktig, likeså gjensidigheten» (Kirkerådet, 2008, s. 16).

En intervjuperson drøfter forholdet mellom ansatte og gjester med tanke på gjensidighet. Han sier at gjensidighet handler om at: «vi står i en relasjon og utleverer biter av oss selv i det, hvor noe av meg som menneske og du som menneske [deles]». Han forteller at dette kan og skal skje mellom ansatte og gjester i Tøyenkirken, selv om: «vi alltid skal ha noen barrierer og forståelse av vår posisjon slik at vi ikke bruker den andre i forhold til våre egne behov». Videre sier han at «i gjensidigheten så tenker jeg det at noe av oss som menneske som kommer mere frem enn vår profesjonalitet». Han utdyper dette ved å si at en skal ha en klar bevissthet rundt ens profesjonelle rolle med alt det innebærer, men samtidig en bevissthet om seg selv som person. Han gir eksempler som at man kan ta del i humoren og samtalen og man kan sette seg ned og åpne opp noen bestemte rom. Intervjupersonen forteller at han aldri snakker om barnebarn, familie eller slike ting, men at han kan fortelle om en skogtur, soppen, fisken eller maten han har spist: «Jeg kan åpne noen rom som gjør at vi kan møtes på noen samtaletema som visker ut noe av den profesjonelle forskjellen». Ved hjelp av en tydelig bevissthet, kan det legges rom for gjensidige møter, trass roller som ansatt og gjest.

Den samme intervjupersonen er opptatt av å komme til hverdagsmessen som seg selv. Han sier at det gir ham mye hver gang: «Jeg tror jeg er helt ærlig når jeg sier at onsdagskveldene går jeg med lettere steg hjem enn jeg gjør de fleste andre dagene». Han vet ikke helt hvorfor det er slik, men sier at det er viktig for ham: «å være en del av noe og ikke bare være en leverandør av noe». Det at han selv tar del og er mottakende, er en del av det han oppfatter som gjensidighet. Dette er det flere andre som også trekker frem. En uttrykker det slik: «Jeg er bare meg selv i det rommet og tenker at jeg er akkurat som alle de andre i det rommet. Jeg ønsker et fellesskap.»

Et annet sted i samtalen forteller han om hvordan en opplevelse som frivillig på Tøyenkirkens julaften var med å lede han til denne erkjennelsen. Han forteller at han første gang gjorde det med en tanke om å være snill, med å være sammen med folk som ikke hadde noen andre å feire julaften med, men da fikk han høre en av de ansatte si: «Vi er alle mennesker som søker fellesskap og enten vi er frivillige eller ansatte eller gjester så vil vi feire jula, julaften sammen med andre». Han sier at det er en fin måte å tenke om fellesskap og at det ligger en gjensidighet i det å ha et genuint ønske om å være sammen. Når jeg spør ham hva fellesskapet har lært ham, svarer han: «Jeg har lært at folk er folk, at jeg tror vi er folk som søker fellesskap ...».

Flere intervjupersoner beskriver Tøyenkirken som et sted hvor man både kan være noe for andre og selv bli tatt vare på. En intervjuperson forteller at hun kom til fellesskapet helt på bunnen av livet, og at hun har vært der gjennom mange livsfaser. Hun sier at hun hele tiden har blitt respektert og sett som hele seg, og ikke stemplet som verken det ene eller det andre. I tillegg sier hun at det har vært viktig for henne å bli brukt og slik kunne kjenne seg god nok: «Du kan yte noe, eller du kan bare sitte der og få krefter eller omsorg». Ifølge *PFD* beskriver hun det som kan kjennetegnes som et godt fellesskap (jf. Kirkerådet, 2008, s. 18).

Ulike tanker og erfaringer av gjensidighet har nå blitt belyst og sett i sammenheng med roller, ønske om fellesskap og det å kunne yte og ta imot. Ifølge *PFD* kan Tøyenkirken beskrives som et godt fellesskap, men så vil man aldri kunne romme hele virkeligheten. I ethvert fellesskap finnes det like mange fortellinger som det er mennesker. Som en avslutning av dette kapitlet vil jeg ta for meg noen kritiske merknader til å forstå Tøyenkirken som et fellesskap preget av gjensidighet.

Når jeg spør intervjupersonene om de vil si at Tøyenkirken er preget av gjensidighet, svarer en intervjuperson følgende:

Nei, det vil jeg ikke si. Jeg tror at hvis vi sier det så skryter vi på en måte som vi ikke har rett til å gjøre ... men vi gjør så godt vi kan tror jeg ... vi har jo mange frivillige med

på dette [og] det er veldig stor forskjell på [dem], noen er pensjonister og har jobbet lenge og har et rikt overskudd av energi, mens andre gjør akkurat så mye de kan eller orker, så vi åpner liksom opp for ett eller annet, men jeg tror likevel vi har en tendens til å tenke, det er de frivillige og det er oss, jeg tror det er ett eller annet der som vi strever med.

Selv om vi tidligere har sett at mange opplever at roller nærmest viskes ut i Tøyenkirkens fellesskap, er denne intervjupersonen opptatt av at det likevel dannes et «oss» og et «dem» blant frivillige, ansatte og gjester. Kanskje er hans erkjennelse om å være på vei, men ikke i mål, viktig å ta med seg. At gjensidigheten ikke skal påstås, men etterstrebtes og legges til rette for?

Blant intervjupersonene er det ulike oppfatninger om hvor nært og likeverdige møtene må være for å kunne kalles gjensidige. En sier at i Tøyenkirkens rom er det likeverd, mens når en kommer ut i byen igjen er man igjen høy og lav, og at slik må det være. En annen synes ikke man kan kalle det gjensidighet før man er venner som inviterer hverandre på fest, og at gjensidighet derfor blir vanskelig når profesjonelle roller står i veien for nettopp dette. Flere nevner at selv om Tøyenkirken er preget av gjensidighet, så går det noen skarpe skiller. Noe som likevel gjør gjensidigheten mer mulig i hverdagsmessen enn i resten av Tøyenkirkens aktiviteter, er ifølge lederen den stabile kjernen av folk som har vært der i over 20 år. Det gjør at fellesskapet blir viktigere for mange, også for ham selv.

Vedkommende som er kritisk til å påstå gjensidighet, sier at det endrer seg når det gjelder tro. Der opplever han at gjensidigheten virkelig blir mulig. Han sier utfra egen erfaring at hans tro er båret av andre, og at han har fått sine bilder og glimt av Gud i Tøyenkirkens fellesskap, der han også har fått nye perspektiv på teologien. Han beskriver det å bli båret av andres tro slik: «Min tro [og mitt trosliv] er båret opp av de menneskene jeg møter ... folk på gata som ber for meg eller ser ut som de trenger en klem, [og] så får jeg klem ...». Han sier at han ikke kan påstå gjensidigheten i dette, men: «Det eneste jeg kan si er at jeg opplever at ... det jeg tror jeg vet om Gud, det er det noen andre som har fortalt meg og vist meg».

5.4 Oppsummering av hovedfunn

I analysekapitlets første del så vi på rommenes og ritualenes betydning for fellesskapene. Begge de fysiske kirkerommene legger til rette for nærhet og deltakelse, ved at man sitter vendt mot hverandre. Dette kan forstås som en invitasjon til felles romskaping og til det å bekrefte hverandre. At alteret er plassert i midten av kirkerommene kan peke på at det hellige finnes i og mellom menneskene som tar del i det. Atmosfæren er viktig. Det ble gitt eksempler fra Mariahuset, hvor det er stor aksept for ulike lyder og uttrykk. Videre så vi at ritualene skaper forutsigbarhet og trygghet ved at de gjentas. Dette legger til rette for likeverdig deltakelse. Ritualene kan også være med å skape en tjenende kultur, som måltidsritualet i Tøyenkirken. Dessuten kan ritualene muliggjøre indre forvandling, både gjennom en trygghet som åpner for kontakt med eget indre, samt gjennom det å kunne tre inn i liturgiske roller. Alt dette legger grunnlag for at gjensidige møter kan skje.

I analysekapitlets andre del så vi på sårbarheten som noe felles (kap. 5.2.1) og sårbarheten som ujevnt fordelt (kap. 5.2.2). Alle intervjupersonene har en forståelse av sårbarhet som noe felles. For det første er den livsvilkår. Å fornekte at man er sårbar er å leve i illusjon. For det andre er vi sårbare i vår gjensidige avhengighet. Det å trenge hverandre er ambivalent: det kan være godt når ens behov blir møtt, men det kan samtidig innebære en frykt for avvisning. For det tredje kan sårbarheten fungere som etisk ressurs og verdi. Eksempelet med hun som møtte Amalie i Domkirken viste hvordan sårbarheten kan fungere som appell og være etisk konstituerende, fordi hun gjennom erkjennelse av egen sårbarhet ikke lenger hadde behov for å fordømme. I Tøyenkirken er de opptatt av å bruke erkjennelsen av egen sårbarhet som ressurs i møte med andre, fordi det skaper en nødvendig varhet og gjenkjennelse. Det kan hindre ugunstige følger av asymmetriske hjelperelasjoner. Fra Mariahuset så vi at profesjonalitet kan døyve den intuitive erkjennelsen av at de mest sårbare skal beskyttes, og at troen på at en vet best kan trække på andres verdighet. Talerøransvaret som lederen i Mariahuset påtar seg, er med på å hindre at dette skjer. Det å gi slipp på roller og forutinntatte holdninger kan gi en frihet til å komme som seg selv, noe som gjør gjensidige møter mulige.

I den siste delen av analysekapitlet hørte vi intervjupersonenes tanker om mangfoldet i Mariahuset og Tøyenkirken, og om forståelser og erfaringer av gjensidighet. I kapittel 5.3.1 ble Mariahusets mangfold belyst gjennom MAEBs evner til å være seg selv og til stede med en særlig sensitivitet. Det ble poengtert at MAEB ikke er i fellesskapet i kraft av sine evner, men i kraft av å være seg selv. I kapittel 5.3.2 så vi at Tøyenkirkens mangfold blir beskrevet i vi-form og at skrevne og uskrevne regler beskytter sårbarheten og menneskers urørlighetssone. I kapittel 5.3.3 og 5.3.4 presenterte jeg intervjupersonenes forståelse og erfaring av gjensidighet i de to respektive fellesskapene. I Mariahuset ble gjensidighet forstått som det å kunne gi og motta, og det å kunne bidra med sitt i likeverdige fellesskap. Erfaringer av gjensidighet ble knyttet til Mariahuset som livsfellesskap. Å leve sammen er en oppfordring til å leve ærlig og delt liv gir muligheter for å støtte hverandre og til å erkjenne sårbarheten som felles. I Tøyenkirken koblet intervjupersonene gjensidighet til likeverdighet og gjenkjennelse. De beskrev at det å komme som seg selv, og både å yte og ta imot, kan gjøre gjensidighet mulig til tross for at man har ulike roller. Det ble påpekt at gjensidigheten ikke bør påstås, men bestrebes, selv om det ikke er gitt hvor nært en skal komme hverandre. Til sist ble gudstroen løftet frem som noe som kan gjøre en annen type gjensidighet mulig.

I analysekapitlet har vi sett hvordan gjensidighet blir forstått og levd ut på ulike måter i Mariahuset og Tøyenkirken. For det første kan gjensidighet forstås som rom og praksiser, som er åpne for deltagelse og bidrag. For det andre kan gjensidighet forstås som den utveksling som skjer når vi innser at alle er sårbare og gjensidig avhengige av hverandre. Alle trenger fellesskap, og en erkjennelse av dette kan legge til rette for at gjensidige møter skjer. Videre er erkjennelsen av sårbarhet som noe felles, men samtidig asymmetrisk viktig å ha med seg når man ønsker å skape mangfoldige, diakonale fellesskap. Mangfoldet fordrer at det legges til rette for de av oss som til enhver tid er mest sårbare, med vissheten om at alle har sin plass og sine unike bidrag å komme med. Som eksemplifisert i Mariahuset og Tøyenkirken kan dette handle om å bruke flere kommunikasjonsformer enn den verbale, og det kan handle om å ta grep for å beskytte menneskers urørlighetssone. I et diakonalt perspektiv er mennesket skapt i og til mangfold. Både evner og sårbarheter er derfor med å synliggjøre Guds skapervilje. I neste kapittel vil jeg gå nærmere inn på dette, og se på hva det kan bety for diakonal tenkning og praksis.

6. Drøfting

Vi skal nå se nærmere på noen hovedfunn fra analysekapittelet som jeg vil drøfte i lys av oppgavens teoretiske perspektiv. Først drøfter jeg rommenes og ritualenes betydning for gjensidighet i diakonale fellesskap. Så skal vi se hvordan erkjennelsen av sårbarhet som noe felles kan berede grunnen for gjensidighet. Til slutt drøfter jeg hvordan diakonale fellesskap kan legge til rette for gjensidige møter, når mangfoldet av evner og sårbarheter er stort.

6.1 Rom og ritualer

Basert på intervjuene og de deltakende observasjonene kan vi si at rommenes og ritualenes betydning for likeverdig deltakelse er avgjørende for å kunne skape et *vi* når forskjellene er store. Når alle kan delta og være sammen om noe som oppleves meningsfullt, som for eksempel ved et måltid, når en synger sammen eller er i stillhet, er fellesskap mulig til tross for ulikheter i evner og sårbarheter.

Vi så at kirkerommene i Mariahuset og Tøyenkirken legger til rette for nærhet og kommunikasjon. Den fysiske utformingen av rommet gjør det mulig å «se og bli sett», som ifølge *PFD* er et kjennetegn ved inkluderende fellesskap (Kirkerådet, 2008, s. 10). Ifølge intervjupersonene er også atmosfæren i rommet svært viktig. I flere intervju i Mariahuset kom det frem at dette kirkerommet gir rom for det som ellers blir sett på som «bråk». Dette bråket kan være Saras ledelse og andre deltakeres lyder, klapping og vandring i rommet. På grunn av slikt «bråk» har Mariahusets beboere blitt vist bort fra kirker ved flere anledninger. Dette sier noe om hvor viktig det er å rette søkelys på at kirken er skapt i og til mangfold (jf. *PFD*, *LVF*, 2016, *NKR*, 2017). Hva som oppfattes som bråk, er opp til ørene som hører. Det noen oppfatter som bråk, kan også tolkes som suverene livsytringer (Løgstrup i Martinsen, 2018, jf. kap. 2.2.3). Det er ytringer som peker utover personen som ytrer dem, og som derfor forbinder oss med livet og med hverandre. De som kjenner menneskene i Mariahuset godt, vet at de spontane uttrykkene er sterkest i de mest fortettete øyeblikkene i messen. Lid (2017a) understreker at

livsytringene må leves i konkrete menneskers liv og handlingsrom, og ifølge henne kan MAEB gi uttrykk for flere nyanser av fenomen som tillitt, åpenhet, barmhjertighet og håp (s. 152). Mange peker på Mariahuset som et sted der de kan være seg selv, og ikke trenger å prestere. Kanskje noe av grunnen til dette er husets mangfold av livsytringer, ved at de peker på livet fremfor på de «kretsende tankene og følelsene» som lukker oss inne i oss selv (Løgstrup i Martinsen, 2018, jf. kap. 2.2.3).

Martinsen (2018) bruker flere ganger ordet hellig for å beskrive de suverene livsytringene. I både Mariahuset og Tøyenkirken er alteret plassert midt i rommet. Der er også lysteningsstedene der folk kan dele tanker og bønner. Jeg har selv blitt berørt av den tilliten og åpenheten mennesker viser fellesskapet når de deler av sitt eget. Det er tydelig at begge stedene har klart å skape et rom for de suverene livsytringene tillitt og åpenhet, midt i rommet, like ved alterene. Alterets plassering kan, ifølge en intervjuperson, forstås som at det hellige er i menneskene, og i møtene mellom dem (jf. kap. 5.1.1). At mennesket og det mellommenneskelige møtet er i sentrum kan oppfattes som en grunnleggende aksept for alt menneskelig, og som en forventning om at Gud skal gi seg til kjenne nettopp der. Kanskje er dette en grunn til at ulike mennesker oppsøker disse fellesskapene, også når livet er på sitt verste. Rommenes utforming og atmosfære er ikke nevnt i *PFD*, selv om dette ser ut til å ha betydning for gjensidige diakonale fellesskap.

Det er mange likhetstrekk mellom ritualene i Mariahuset og Tøyenkirken. Den gjentakende formen skaper forutsigbarhet og trygghet. Det kan være særlig viktig for mennesker i uforutsigbare og sårbare situasjoner, og for MAEB (jf. Lid, 2017b). Slik er ritualene med på å gi rom for et mangfold av mennesker. Ritualene gjør også likeverdig deltakelse mulig. Gjennom ritualene kan mennesker utrykke seg ordløst, ta del i et fellesskap med kropp og sanser, og ha mulighet til å kommunisere med andre mennesker og med Gud (Danbolt & Stifoss-Hanssen, 2014). Når alle vet hva som skal skje og alle kan delta på lik linje, behøver ikke de såkalt funksjonsfriske å veilede de såkalt funksjonshemmede i ritualen. Ritualer legger derfor til rette for gjensidighet, i betydningen av det engelske ordet *mutuality* (direkte oversatt *felleshet*). Man kan være *felles* om noe som oppleves viktig, selv om den bestemte meningen kan forbli

undefinert. Slik kan ritualene være inkluderende og verdifulle når man ønsker å skape åpne og mangfoldige fellesskap preget av gjensidighet.

I analysekapitlet så vi også hvordan ritualer kan være med på å legge til rette for forvandling. En intervjuperson fortalte at den forutsigbare rytmen og formen gir henne et trygt rom for indre forvandling. En annen beskrev forvandlingen hun opplevde i det å tre inn i rollen som liturg. Den makten kirken har i å forvalte disse rollene og funksjonene, bør derfor ikke undervurderes. Mens det kan gå rutine i de liturgiske funksjonene for presten eller diakonen, kan det være potensielt livsforvandlende for et menighetslem. I diakonidokumentet *Diakoni i kontekst* (LVF, 2010) trekkes forvandling, både personlig og samfunnsmessig, frem som et nøkkelbegrep for diakonien. Forvandling beskrives som en prosess som «engasjerer og endrer alle som tar del i den». Bevisstheten om det kan være nyttig for å overvinne «trangen» til å være hjelper og skillene mellom «oss» og «dem» (s. 44). Alle som tar del i ritualene kan bli forvandlet, og ved at skillene mellom ansatte og ikke-ansatte blir mindre fremtredende, legger ritualene til rette for gjensidig fellesskap der alle kan «yte og ta imot» (Kirkerådet, 2008, s. 18).

Ritualenes potensial til å gi rom for mangfold, likeverdig deltakelse og forvandling er noe overaskende ikke tatt med i *PFD*.²⁰ Et sted står det: «Det må arbeides systematisk med å legge til rette forholdene slik at mennesker med funksjonshemninger kan delta på lik linje med andre» (Kirkerådet, 2008, s. 20). Det nevnes ikke hva slags tilrettelegging dette er. Det å legge til rette for ritualer der alle kan delta og bidra, kan være en vei å gå (jf. Stifoss- Hanssen, 2009).

Ritualer og symbolhandlinger i kirken har altså særegne potensial. Fordi mennesker selv aktivt må velge å bruke dem og tillegge dem mening, blir kirken en katalysator for personlige prosesser, heller enn en tilbyder av spesifikke løsninger. Dette er i tråd med deltakeraspektet i *PFD* og tanken om *empowerment*, det at mennesker myndiggjøres til å mestre egne liv

²⁰ Et sted nevnes *symboler og handlinger* for å beskrive at gudstjenesten «kan gi gjenkjennelse av eget liv, både i det som sies og ved bruk av symboler og handlinger» (Kirkerådet, 2008, s. 20).

(Jordheim, 2009, LVF, 2010). Det kan også knyttes til parallelbegrepet «verdiggjøring» (*dignification*), som innebærer tiltak som styrker menneskers verdighet og gir dem mulighet til å være subjekter (LVF, 2010, s. 46, jf. kap. 2.3.1). Mariahuset og Tøyenkirken legger opp til at mennesker kan være subjekter, ved blant annet deres gjennomtenkte og inkluderende bruk av rom og ritualer.

6.2 Sårbarhet og gjensidighet

I kapittel 1.1 skildret jeg opplevelsen som ble frøet til denne oppgaven, nemlig da et «vi» ble til idet jeg selv ble sårbar, og dermed mottakende overfor min nye venninne Pernille. Dette gav meg en ny erfaring av hva gjensidighet kan bety, selv om jeg ikke kan vite hvordan det opplevdes for Pernille. I analysekapitlet så vi mange gjøre den samme koblingen mellom sårbarhet og gjensidighet, og alle intervjupersonene beskrev sårbarheten som noe felles. I *PPD* er ikke ordet sårbarhet nevnt, men det slås fast at vi er utleverte og avhengige av hverandre, og at det er perioder i livet der vi har evne og mulighet til å gi, mens vi andre ganger trenger å få (Kirkerådet, 2008, s. 9). Menneskelivet beskrives altså som sårbart og foranderlig. Som nevnt i kapittel 2.2.1 argumenterer Stålsett (2017) for at erkjent felles sårbarhet kan være en kilde til vekst og solidaritet. Et relevant spørsmål er derfor hva vi aktivt kan gjøre for å la sårbarheten få være det den er. Vi må alle forholde oss til sårbarheten selv om mange krefter i samfunnet forsøker å fortrenge den, og uansett innhenter den oss alle i døden (Stålsett, 2011, s. 23). Det krever mye å våge å risikere å bli såret og avvist. Tanken på at man skal dø, kan være uutholdelig, og å skulle ta innover seg andres lidelse kan oppleves som en stor byrde. Likevel kan den ontologiske sårbarheten og sårbarheten som gjensidig avhengige bli en kilde til vekst og solidaritet.

Ordet *aksept* går igjen når jeg leser om mennesket som ontologisk sårbar og vår respons til dette grunnvilkåret. Som nevnt i kapittel 5.2.1 er det motsatte av å akseptere sårbarheten å leve i illusjon. Etymologisk stammer verbet fra det latinske *acceptare* og *accipere* som kan bety godkjenne, gjenkjenne og motta (NOAB, 2020b). Overført til vår sammenheng kan det å akseptere sårbarheten som et livsvilkår innebære å godkjenne, gjenkjenne og motta det. Det sistnevnte kan kobles til Løgstrups tanker om at det å være skapt er å være mottakende, mens

det motsatte som nevnt er å leve i totalillusjonen om at vi selv bærer våre liv (Løgstrup i Lid, 2017a, jf. kap. 2.2.3 og 5.3.1). Den ontologiske sårbarheten er vi nødt til å akseptere, det vil si å ta imot livet slik det er, ikke slik vi skulle ønske det var. På samme måte må vi i diakonale fellesskap, akseptere, ta imot og gi rom for livet slik som livet er. I Mariahuset og Tøyenkirken aksepteres sårbarheten som livsvilkår. Begge steder benevnes sårbarhet i vi- form, som «de av oss som er deprimerte» eller «de av oss som sørger».

Erkjennelse er et nøkkelord når jeg leser om sårbarheten i den gjensidige avhengigheten (Stålsett 2017, Judith Butler 2004). Butler hevder at man må forstå og erkjenne sårbarhetens potensial for å kunne tåle frykt og risiko uten å handle uhensiktsmessig (Butler i Stålsett, 2017, s. 88). En intervjuperson sa at sårbarheten kan gi rom for nærhet eller frykt. Frykten kan være vond, og kanskje er det å *tåle* viktig når det gjelder den gjensidige avhengigheten. Det ligger potensial for nærhet, fellesskap og fred i det erkjenne og tåle sårbarheten. Som beskrevet i kapittel 2.2.2 og 5.2.2 er den iboende og situasjonelle sårbarheten ujevnt fordelt. Ulike faktorer lar sårbarheten inntreffe i ulik grad (jf. Mackenzie et al., 2014). Vi må derfor skille mellom den sårbarheten vi skal erkjenne og tåle, og den sårbarheten som har inntruffet fordi mennesker har blitt krenket. Kamp for rettferdighet er et viktig anliggende i *PFD*, der det står at vi ikke kan «stille oss likegyldige til mennesker som kjemper for livet» (Kirkerådet, 2008, s. 23). Denne kampen kan foregå på mange arenaer, også i kirken. Sårbarheten i den gjensidige avhengigheten erkjennes, tåles og leves ut på flere måter i Tøyenkirken og Mariahuset. For det første tas grep for å beskytte den sårbarheten som er ujevnt fordelt, som lederens talerøransvar i Mariahuset og Tøyenkirkens skrevne og uskrevne regler. For det andre gjør man seg avhengige av hverandre ved at mange bidrar til å skape de åpne kveldene. Det legges til rette for at alle kan delta, og de som er med, har ulike evner, ulike sårbarheter og er viktige hver på sin måte (jf. kap. 6.1). For det tredje er begge stedene åpne for alle slags folk, og det er stor takhøyde for forskjellige uttrykk og ulik oppførsel. Dette er en måte å tåle sårbarheten på, med alt den innebærer, på godt og vondt.

Når sårbarheten er akseptert, erkjent og tålt kan den kanskje forvandle oss og vise oss styrker og gaver også i den sårbarheten som er ujevnt fordelt. I Jesu undervisning er de mislykkede,

svake og de som kommer til kort, forbilder i tro: «Jeg priser deg, Far, himmelens og jordens Herre, fordi du har skjult dette for vise og forstandige, men åpenbart det for umyndige små» (Matt. 11, 25). Noe av det samme sier Paulus i sitt brev til menigheten i Korint: «Det som i verdens øyne står lavt, det som blir foraktet, det som ikke er noe, det utvalgte Gud for å gjøre til intet det som er noe, for at ingen mennesker skal ha noe å være stolt av overfor Gud» (1. Kor. 1, 28-29). Denne stoltheten Paulus beskriver, samsvarer med Løgstrups totalillusjon. Stoltheten avsondrer oss fra livet, mens sårbarheten gjør det mulig å leve mottakende overfor hverandre og Gud. Uten å idyllisere sårbarheten, som er grobunn for smerte, vold og lidelse, taler dette for at diakonale fellesskap må gi rom for menneskelig sårbarhet, og la mennesker med særskilte former for sårbarheter ha sin naturlige plass i kirkens diakonale og gudstjenestelige fellesskap.

6.3 Diakonale fellesskap med mangfold i sårbarhet og evner

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan gjensidighet kan forstås og leves ut i diakonale fellesskap med mennesker som har ulike evner, og med ulike former for og grader av sårbarhet. I dette kapittelet skal vi se nærmere på hvordan Mariahuset og Tøyenkirken forholder seg til sårbarhet som ujevnt fordelt, og drøfte hvilken relevans dette kan ha for andre diakonale fellesskap som tilstreber gjensidighet.

I kapittel 2.2.2 presenterte jeg en taksonomi der det ble foreslått tre kilder til sårbarhet (iboende, situasjonsbetinget og patogen) og to tilstander av den (disposisjonell og inntreffende) (Mackenzie et al., 2014). Den iboende og den situasjonsbestemte sårbarheten kan gå over i hverandre og begge kan være disposisjonelle eller inntreffende. Den inntreffende sårbarheten kjennetegnes med maktesløshet, mangel på kontroll og tap av handlingsfrihet (s. 9). I kapittel 5.2.2 så vi hvordan MAEB kan være særlige sårbare for å bli ekskludert og for å bli ofre for verbalspråkets makt. For eksempel «forsvinner» Pernille når verbalspråket tar over i rommet rundt henne, noe som hindrer henne i å være seg selv og i å bidra med sine evner. Den iboende og disposisjonelle sårbarheten er i slike situasjoner inntreffende. Mackenzies et al. (2014) taksonomi kan være til hjelp for å hindre eller minske skadene av den inntreffende sårbarheten. MAEBs særskilte sårbarheter blir, som vi har sett, forsterket eller forminsket i møte med

mennesker og miljø. Ønsker vi å skape diakonale fellesskap som «har plass for mangfoldet og sørger for at ingen faller utenfor» (Kirkerådet, 2008, s. 18), kan vi trekke lærdom fra Mariahusets bevissthet om verbalspråkets makt og gi rom for flere uttrykk enn de verbale. Skal fellesskapet være preget av gjensidighet, må forholdene legges til rette for at alle får være seg selv, og at alle får bidra med sine evner.

Mariahuset er et unikt diakonalt fellesskap ved at det er Sara, Pernille, Amalie og Mari som inviterer til sitt hjem. De som vanligvis blir sett på som gjester (beboerne), er verter, mens de som ellers kan være helsearbeidere, diakoner eller studenter, blir gjester. Denne opplevelsen er potensielt forvandlende, og er et eksempel på det Wyller (2016) kaller heterotopisk diakoni: når diakonien lever i «det andre rommet» kontrasteres det første rommet og slik igangsettes endringsprosesser (jf. Foucault i Wyller, 2016, s. 281). Når vi vil skape mangfoldige fellesskap er det derfor viktig å tenke gjennom hvem «vi» er og hvilke premisser vi da legger som verter av et fellesskap. Finnes det «andre rom» som de mangfoldige fellesskapene kan leves i, og er vi i så fall villige til å skape fellesskap på det andre rommets premisser og slik oppgi noe av vår egen definisjonsmakt? Den britisk- australske filosofen Sara Ahmed understreker faren for at den gjestfrie, gjennom sin maktposisjon, gjør «den fremmede» (gjesten) til et eksotisk objekt. Hun omtaler dette som «fetisjering av den fremmede» (gjengitt i Lid & Wyller, 2017, s. 16). For kirkelig og diakonal praksis er dette relevant, for hvem er kirkens «vi»? Er vi de som skal inkludere «de fremmede» på våre premisser? Skal gjensidighet være mulig i fellesskap med mennesker som har ulike evner og ulike former og grader av sårbarhet, kan ikke skillet mellom vert og gjest, giver og mottaker være absolutt (LVF, 2016, Jordheim, 2020). Her kan vi lære av Mariahusets beboere som åpner sitt hjem uten annen agenda enn å søke fellesskap og vennskap med de som kommer.

I Tøyenkirken har vi sett andre kilder til, og former for sårbarhet, som arbeidsledighet, fattigdom og ensomhet. Her blir det tatt grep for å beskytte sårbarheten og det Løgstrup omtaler som menneskers urørlighetssone (jf. kap. 5.3.2). Skrevne og uskrevne regler skaper en kultur som gjør menneskers særskilte sårbarheter mindre fremtredende. Denne kulturen er skapt over tid og holdes vedlike av ansatte, frivillige og fellesskapets «kjerne». De uskrevne reglene som

handler om hvordan man samtaler og hva man spør og ikke spør om, ser ikke ut til å skape distanserte relasjoner, men tvert om å skape en opplevelse av et stort «vi». Ofte blir den fortrolige samtalen løftet frem som et ideal, noe som kan bli påtvunget og invaderende. Som Buber (2007) har hevdet, er distansen mellom mennesker en forutsetning for relasjon. Det må finnes et mellomrom som kan fylles. Tøyenkirkens skrevne og uskrevne regler er med å definere en distanse, et mellomrom og en beskyttelse av urørlighetssonen slik at den enkelte selv kan velge hva den vil dele og slippe å måtte bortforklare sine særlige sårbarheter. Dette kan knyttes deltakeraspektet i *PFD*. Med henvisning til Paulo Freire, skriver Jordheim (2009): «For å finne sitt menneskeverd må man bli et bevisstgjort subjekt, og som et bevisstgjort subjekt kan man handle aktivt selv, i motsetning til å være et «objekt» som utsettes for handling» (s. 22). Tøyenkirkens bevissthet om tilbakeholdelse i møter mellom mennesker, kan legge til rette for at de som kommer kan være subjekter, et utgangspunkt som gjør gjensidighet mulig. Diakonale fellesskap som vil gi «plass til mangfoldet og sørge for at ingen faller utenfor» (Kirkerådet, 2008, s. 18) kan lære av Tøyenkirken ved å ha en bevissthet og en kultur som beskytter menneskers urørlighetssone.

6.4 Åpne mangfoldige fellesskap som tilstreber gjensidighet

Innledningsvis og i kapittel 2.3.1 ble begrepet «inkluderende fellesskap» i *PFD* problematisert: Hvem inkluderer, og hvem blir inkludert? I Guds kirke er alle invitert på lik linje, ingen gruppe kan inkluderes av en annen (jf. Torgauten, 2006, s. 21). I kapittel 2.3.1. ble begrepene åpne fellesskap og *conviviality* (altså liv i mangfoldige fellesskap) foreslått (jf. Dietrich, 2011, Jordheim, 2020). Jeg foreslår en kombinasjon: åpne, mangfoldige fellesskap. Mangfoldets betydning har blitt fremhevet i nyere diakonidokument og begrunnes utfra at vi alle er skapt i Guds bilde til å ligne Gud (Kirkerådet, 2008, LVF, 2016, NKR, 2017). Dette inviterer til feiring av menneskelig mangfold, både når det gjelder evner og begrensninger (NKR, 2017, s. 10). Idéen om mangfoldet som skapt og villet av Gud innebærer en forståelse av gjensidighet hvor vi trenger hverandre for å se Gud. For å unngå et gap mellom ord og virkelighet må mangfold og gjensidighet legges til rette for, uten å påstås (jf. kap. 5.3.3). Sier vi at gjensidighet er noe vi tilstreber, gir det oss retning og visjon.

7. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan gjensidighet kan forstås og leves ut i diakonale fellesskap med mennesker som har ulike evner og ulike former og grader av sårbarhet. Dette har jeg gjort gjennom tolv kvalitative intervju samt deltagende observasjon i fellesskapene Mariahuset og Tøyenkirken. Oppgaven bygger på teorier om rom og ritualer, sårbarhet og gjensidighet og diakonale fellesskap. I forståelsen av sårbarhet som både noe felles og som ujevnt fordelt har jeg støttet meg på Stålsett, Løgstrup, Lévinas og Mackenzie et al. I forståelsen av gjensidighet har Løgstrup og Buber vært viktige. Diakonale fellesskap har blitt belyst av *Plan for diakoni*, to nyere diakonidokument, samt artikler av Jordheim og Wyller. På bakgrunn av oppgavens empiri og ved hjelp av dens teoretiske perspektiv har jeg for det første sett på hvilken betydning rom og ritualer har for gjensidighet, for det andre på forbindelsen mellom sårbarhet og gjensidighet, og for det tredje på hvordan sårbarhet og gjensidighet kan forstås og leves ut i diakonale fellesskap.

Rom og ritualer

I begge fellesskapene har vi sett at rom og ritualer er viktige for å muliggjøre gjensidighet. Disse kirkerommenes utforming gir rom for nærhet og kommunikasjon, for å «se og bli sett». Videre har begge rommene en aksepterende atmosfære som gir rom for ulike lyder og uttrykk. Dette har jeg drøftet i lys av Løgstrups suverene livsytringer: ytringer som er gitt oss, og som peker utover personen som ytrer dem, til livet selv, som tillitt, åpenhet og barmhjertighet. Mariahuset og Tøyenkirken gir rom for de suverene livsytringene, ved å la mennesker få uttrykke seg på sine egne måter. Som vi har sett kan ritualenes forutsigbare og gjentakende form gi rom for et mangfold av mennesker og legge til rette for likeverdig deltakelse. Når alle kan delta og legge sitt liv og sin mening i handlingene, blir gjensidighet mulig. Ritualene kan også muliggjøre forvandling og utjevne skiller som ansatt og gjest. Ved å legge til rette for ritualer kan kirken være en katalysator for indre forvandlingsprosesser, heller enn en tilbyder av spesifikke løsninger. Slik kan mennesker få være subjekter, og når subjekter er sammen om noe som oppleves meningsfullt, er fellesskapet gjensidig og givende for alle på sin måte.

Sårbarhet og gjensidighet

Erkjennelse av gjensidig sårbarhet kan være en forutsetning for gjensidighet i fellesskap med mennesker som har ulike evner og sårbarheter. Alle personene jeg intervjuet i oppgaven oppfatter sårbarheten som noe felles. For at sårbarheten skal bli en kilde til vekst, fellesskap og solidaritet må den ontologiske sårbarheten aksepteres, og sårbarheten som gjensidig avhengige erkjennes og tåles, både som felles og som ujevnt fordelt. Sårbarheten gjør det mulig å leve mottakende overfor hverandre og Gud, og selv om sårbarheten ikke skal idylliseres, taler dette for at diakonale fellesskap må gi rom for menneskelig sårbarhet, og la mennesker med særskilte former for sårbarhet ha sin naturlige plass i kirkens diakonale og gudstjenestelige fellesskap.

Sårbarhet og gjensidighet i mangfoldige, diakonale fellesskap

For at gjensidighet skal være mulig i fellesskap med stort mangfold er det avgjørende at de minst sårbare legger forholdene til rette for de mest sårbare. En lærdom man kan trekke fra Mariahuset, er at diakonale fellesskap bør ha en bevissthet rundt verbalspråkets makt og gi rom for flere uttrykk enn de verbale. Slik kan mennesker med andre evner og behov få være seg selv og bidra med sine evner. Fra Tøyenkirken kan vi lære at diakonale fellesskap bør ha en kultur som beskytter menneskers urørlighetssone, grensene som beskytter sårbarheten. En bevisst tilbakeholdelse i møtet ser ikke ut til å skape distanse, men tvert imot en mulighet for gjensidige møter, trass ulike roller. Mariahuset og Tøyenkirken har vist at man i mangfoldige, diakonale fellesskap bør ta hensyn til menneskers sårbarhet, for å gi rom for deres evner og vesen.

Å skape et Vi

Vi er skapt i og til mangfold for å ligne Gud, og er derfor avhengige av hverandre for å se Gud. Diakonale fellesskapet bør gjenspeile dette mangfoldet. Mariahuset og Tøyenkirken har vist oss, at i åpne, mangfoldige fellesskap som tilstreber gjensidighet må: Rom og praksiser legges til rette for likeverdig deltakelse, sårbarheten erkjennes som felles, særskilte sårbarheter tas hensyn til, og alle mennesker gis rom for å dele sine unike bidrag i fellesskapet. Når dette skjer kan vi kanskje skape et rom der alle, uansett evner og sårbarheter, kjenner at de hører til i Guds mangfoldige rike, det store Vi.

Litteratur

- Alvsvåg, Herdis (2014). Mellomrommet – en forutsetning for relasjon og dialog. I Alvsvåg, H. Førland, O. & Jacobsen, F. F. (Red.), *Rom for omsorg* (s. 127-143). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Alvsvåg, Herdis, Førland, Oddvar & Jacobsen, Frode F. (2014). Rom, ting og medmennesker - en innledning. I Alvsvåg, H., Førland, O. & Jacobsen, F. F. (Red.), *Rom for omsorg* (s. 13-24). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Anker, Trine (2020). *Analyse I praksis. En håndbok for masterstudenter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bibelen* (2011), Oslo: Bibelselskapet.
- Bjørddal, Øystein (2001). Helse, liv og mot. Om ritualer og symboler i hverdag og helse. I: *Liturgisk skriftserie. Nr. 8*. Trondheim: Liturgisk senter og Tapir Akademisk forlag.
- Buber, Martin (2003). *Jeg og du*. Oslo: De norske Bokklubbene.
- Butler, Judith (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. London; New York: Verso.
- Butler, Judith (2009). *Frames of War. When is Life Grievable?* London: Verso
- Bymisjonssenteret (2018) hentet 7.4.2020 fra:
<https://www.facebook.com/toyenkirken/posts/trygghetmangfoldrespektfristedhustavle/10156634260169826/>
- Danbolt, L. J. & Stifoss-Hanssen, H. (2011). Public disaster ritual in the local community – a study of Norwegian cases. *Journal of Ritual Studies*, 25(2), s. 25-35.
- Danbolt, Lars Johan & Stifoss-Hanssen, Hans (2014). Ritualisering: Å skape mening gjennom symbolske handlinger. I Danbolt, L. J., Engedal, L. G. Hestad, K., Lien, L. & Stifoss-Hanssen, H. (Red.), *Religionspsykologi* (s. 203-216). Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Danbolt, Lars Johan (2014). Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst. I Danbolt, L. J., Engedal, L. G. Hestad, K., Lien, L. & Stifoss-Hanssen, H. (Red.) *Religionspsykologi* (s. 17-32). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Dietrich, Stephanie (2011). «Jeg tror på de helliges fellesskap». Teologiske refleksjoner rundt kirken som fellesskap, i Dietrich, S, Dokka, T.S. & Hegstad, H. (Red.). *Kirke nå. Den norske kirke som evangelisk- luthersk kirke* (s.51-74). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Driver, Tom (1991). *The magic of ritual: our need for liberating rites that transform our lives and communities*. San Frasco: HarperSanFrancisco.
- Eide, Solveig B. & Skorstad, Berit (2013). *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid* (3. utgave). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fineman, Martha A. (2008). «The vulnerable subject: Anchoring equality in the human condition». *Yale Journal of Law and Feminism*, 20(1), 1-23.
- Giske (2014). Som ein dans – om pasientar og helsepersonell si inntoning på kvarandre i eit utgreiingsløp. I Alvsvåg, H., Førland, O. & Jacobsen, F. F. (Red.), *Rom for omsorg* (s. 179-191). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Halle, Magnus (2018). *Liturgi og mening: en modell deltakeranalyse av enkelte ledd i Tøyenkirkens Hverdagsmesse*. Fordypningsoppgave i teologi. Universitetet i Oslo: Det teologiske fakultet.
- Jacobsen, Knut A. & Groth, Bente (2020). *Ritual*. Hentet 4. mars 2020 fra: <https://snl.no/ritual>
- Jordheim, Kari (2009). Plan for diakoni i Den norske kirke – en presentasjon. I K. I. Johannesen, K. Jordheim & K. K. Korslien (Red.), *Diakoni: en kritisk lesebok* (s. 13-26). Bergen: Fagbokforlaget.
- Jordheim, Kari (2020). *To kirkelige dokumenter – ett felles diakonalt anliggende*. Upublisert manuskript. VID vitenskapelige høgskole i Oslo.

- Kirkens bymisjon (2020a). *Bymisjonssenteret Tøyenkirken*. Hentet 3. mars 2020 fra: <https://kirkensbymisjon.no/bymisjonssenteret-toyenkirken/>
- Kirkens bymisjon (2020b). *Ingen er bare det du ser*. Hentet 15. mars 2020 fra: <https://kirkensbymisjon.no/nettbutikk/produkt/betongskilt-ingen-er-bare-det-du-ser/>
- Kirkerådet (1988/ 1997). *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Oslo.
- Kirkerådet (2008). *Plan for diakoni i Den norske kirke*. Oslo.
- Kvale & Brinkmann (2015). *Det kvalitative forskningsintervju (3. utgave)*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Lévinas, Emmanuel (2008). *Den annens humanisme*. Oslo: De norske Bokklubbene.
- Lid, Inger Marie (2017a). Livets mangfold som gave og oppgave. I Holte, S., Jensen, R. & Timmann Mjaaland, M. (Red.), *Skapelsesnåde. Festskrift til Svein Aage Christoffersen* (s. 145-162). Oslo: Novus forlag.
- Lid, Inger Marie og Wyller, Trygve (2017). Rom, etikk og livsverden. I Lid, I. M. & Wyller, T. (Red.), *Rom og etikk. Fortellinger om ambivalens* (s. 11-18). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- LVF, Det Lutherske verdensforbund (2010). *Diakoni i kontekst. Forvandling. Forsoning. Myndiggjøring* (norsk utgave). Geneve: LVF. Opprinnelig engelsk utgave: *Diakonia in Context. Transformation. Reconciliation. Empowerment* (LWF, 2009).
- LVF, Det lutherske verdensforbund (2016). *Liv i mangfoldige fellesskap. Om å fornye diakonien i europeiske lokalsamfunn* (norsk utgave). Oslo: Den norske kirke og Kirkens Bymisjon. Opprinnelig engelsk utgave: *Seeking Conviviality. Reforming Community Diakonia in Europe* (LWF, 2013).
- Løgstrup, Knud Eiler (2010). *Den etiske fordring*. Århus: Forlaget Klim.
- Mackenzie, Catriona, Rogers, Wendy & Dodds, Susan (2014). *Vulnerability. New essays in ethics and feminist philosophy*. New York: Oxford University Press.

- Martinsen, Kari (2014). «Vil du meg noe?» Om sårbarhet og travelhet i helsevesenets rom. I Alvsvåg, Herdis, Førland, Oddvar og Jacobsen, Frode F. (red). *Rom for omsorg* (s. 225-244). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Martinsen, Kari (2018). *Bevegelig berørt. Med bidrag fra Tom A. Kjær*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- NKR, Norges kristne råd (2017). *Tilværelsens gave* (norsk utgave). Oslo: Norges Kristne Råd skriftserie – nr. 20. Opprinnelig engelsk utgave: *The gift og beeing. Called to be church of all and for all* (KV, 2016).
- NOABa (2020). *Gjensidig*. Hentet 11. mars 2020 fra: <https://www.naob.no/ordbok/gjensidig>
- NOABb (2020). *Akseptere*. Hentet 30. mars 2020 fra: <https://naob.no/ordbok/akseptere>
- Nussbaum, Martha (2006). *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rasmussen, Rune (2009). Funksjonshemming og teologi. Hva er det, og hva fører det til. *Lutherske kirketidende*, 2019 (19), 433- 439.
- Reynolds, Thomas E. (2008). *Vulnerable Communion. A Theology of Disability and Hospitality*. USA: Brazos Press.
- Stifoss-Hanssen, Hans (2009). Når verden raser sammen. Diakoniens identitet, ritualer som diakoni, og diakonens yrkesrolle. I: *Diakoni – en kritisk lesebok*, red. Johannessen, Jordheim, Korslien (s. 169-180). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Stålsett, Sturla J. (2011). *Respekt. Se om igjen*. Oslo: Pax forlag.
- Stålsett, Sturla (2017). *Religion i urolige tider: globalisering, religiøsitet og sårbarhet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Stålsett, Sturla (2020, februar). *Exclusion by designation? On `vulnerable groups`, power and diaconia*. Lecture at STRATPAC Conference: “Diakonia 2020: Power in relations. Power of Relations”. Oslo: MF vitenskapelig høgskole for teologi, religion og samfunn.

- Swinton, John (2003). The body of Christ has Down`s syndrome: Theological reflections on vulnerability, disability, and graceful communities. *Journal of Pastoral Theology*,13(2), 66-78.
- Thun, Cecilie (2019). *Interseksjonalitet*. Hentet 10.04.2020 fra: <https://snl.no/interseksjonalitet>
- Thagaard, Tove (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Torgauten, Tor Ivar (2006). *Sammen skal vi bygge menighet. Når mennesker med utviklingshemning blir kirkens veileder*. Oslo: Verbum forlag.
- Veiteberg, Kari (2012). Ritualisering i veka etter 22. juli 2011. *Tidsskrift for sjelesorg* 2012(3). 203-215.
- Weldon, S. Laurel (2008). Intersectionality. I: Mazur, Amy & Goertz, Gary (Ed.). *Politics, gender and concepts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wyller, Trygve (2006). Heterotopisk diakoni. Diakoni i spenningen mellom kall og profetisme. I Jensen, Roger, Thorkildsen, D & Tønnesen, A. V. (Red.), *Kirke, protestantisme og samfunn. Festskrift til professor dr. Ingun Montgomery* (s. 309-323). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring til intervjupersonene

Vedlegg 2: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring til deltakende observasjon til verger for de uten eget samtykke.

Vedlegg 3: Intervjuguide

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 1: Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Merk: dette vedlegget er brukt for intervjupersonene som jeg har intervjuet. Jeg har hatt et eget skjema til verger for de som ikke har eget samtykke (vedlegg 2), og for deltakende observasjon.

Vil du delta i forskningsprosjektet:

Å skape et Vi. Gjensidighet og sårbarhet i diakonale fellesskap?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut hvordan gjensidighet kan forstås i diakonale fellesskap når fellesskapet består av mennesker med ulike evner og ulik grad av utsatthet og sårbarhet. Jeg har valgt Tøyenkirken og Mariahuset som eksempler på slike fellesskap. Det er derfor jeg spør deg som intervjuperson. I dette skrivet gir jeg deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Våren 2020 skal jeg skrive min masteroppgave i diakoni.

Et viktig mål for Den norske kirkes diakoni er å skape inkluderende fellesskap.

I Den norske kirkes *Plan for diakoni* står det: «I et inkluderende fellesskap skal den enkelte se og bli sett. Der gis gjensidig trøst og hjelp, der frigjøres nye krefter og nytt håp» (Kirkerådet, 2008, s. 10) og: «Gode fellesskap gir alle mulighet til å både gi og ta imot. De har plass til mangfoldet og sørger for at ingen faller utenfor» (s.18). Jeg har valgt to fellesskap som jeg selv opplever inkluderende, nemlig Mariahuset og Tøyenkirken.

Hovedproblemstillingen jeg vil forholde meg til er:

Hvordan kan gjensidighet forstås i fellesskap av mennesker med ulike evner og med ulik grad av utsatthet og sårbarhet?

Dette ønsker jeg å undersøke ved hjelp av personlige intervju og deltakende observasjon. Hvem gjør hva i disse fellesskapene? Hva foregår, og hvordan foregår det? Hvordan oppleves det for de som tar del i fellesskapene? Skiller det seg fra andre fellesskap? På hvilken måte? Er det forhold som er problematiske eller utfordrende i disse fellesskapene? Er gjensidighet mulig? Og hvordan kan det i tilfelle forstås?

Funnene i forskningen vil jeg primært bruke i masteroppgaven, men fordi jeg synes det er et viktig tema håper jeg også å kunne dele dem i kollegiale og kirkelige sammenhenger, og eventuelt forske videre på det etter endt masterstudie.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn står ansvarlig for prosjektet. Postdoktor Daniela Lucia Rapisarda er min veileder og står som prosjektansvarlig.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har ønsket meg et utvalg personer som har ulik inngang til de to fellesskapene vil undersøke. Gjennom kjente har jeg kommet frem til å spørre deg som en av 3-5 personer i Tøyenkirken/ Mariahuset.

Hva innebærer det for deg å delta?

Jeg vil bruke personlige intervju og deltakende observasjon for å finne ut mer om disse fellesskapene.

Det som er aktuelt for deg er intervjuet. Jeg vil da avtale et møte med deg, hvor vi snakker sammen en times tid. Jeg vil spørre deg litt om hva som førte deg til det aktuelle fellesskapet, hva det betyr for deg, og be deg beskrive fellesskapet og din opplevelse av det. Jeg vil spørre deg om tanker knyttet til trospraksis, noe som gjør at det kan komme frem opplysninger om din religiøse overbevisning.

Jeg vil trenge følgende opplysninger fra deg:

- kontaktinformasjon så jeg kan nå deg
- omtrentlig alder
- omtrentlig hvor lenge du har kjent til fellesskapet.

- Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at vi møtes til et intervju med tidsramme på ca. en time. Det kan bli aktuelt for meg å spørre deg om et oppfølgingsintervju. Det vil være opp til deg å takke ja eller nei til dette. Jeg vil ta lydopptak og notater fra samtale våre. Disse vil jeg behandle konfidensielt (se punkt: «Ditt personvern»).

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Hvis du ønsker det, kan du få tilsendt sisteutkast av oppgaven til gjennomlesning før den blir levert.

Ditt personvern – hvordan jeg oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har fortalt om i dette skrevet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Opplysningene fra deg vil kun være tilgjengelig for meg og min veileder.
- Opptakene fra samtale våre vil jeg umiddelbart lagre på min personlige PC og slette fra lydopptakeren. PC en er beskyttet av passord og jeg vil påse at ingen andre bruker PC en og at den ikke står åpen for innsyn. Arbeid med sensitivt materiale vil kun foregå hjemme og på studiestedet. Så snart intervjuene er transkribert, vil lydopptakene bli slettet. Word filene vil være beskyttet av egne passord. Svarene dine vil jeg anonymisere før jeg bruker dem. Navnet og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data.

I og med at de to fellesskapene jeg undersøker er relativt små, vil man kanskje kunne gjenkjenne deg i oppgaven. Opplysninger som kan komme frem er omtrentlig alder og opplysninger knyttet til din tilknytning til, og rolle i, fellesskapet (hvor lenge du har vært med, hvor ofte du er der e.l.).

Hva skjer med opplysningene dine når jeg avslutter forskningsprosjektet?

Masteroppgaven skal etter planen leveres 15. mai 2020.

Det kan bli aktuelt å jobbe videre med funnene i publikasjoner eller i senere forskning. Jeg ønsker derfor å lagre transkriberte utgaver av våre samtaler i fem år, i tilfelle Ph.d. skulle bli aktuelt (til 15.06.2025). Hvis Ph.d. ikke er påbegynt innen den tid, slettes alle data. Hvis jeg ønsker å bruke dataene i Ph.d. vil jeg be deg om nytt samtykke. Når masteroppgavene er levert vil alle data som ikke lar seg anonymisere, overføres til trygg oppbevaring hos behandlingsansvarlig institusjon, ved postdoktor og prosjektansvarlig, Daniela Lucia Rapisarda. Det vil da kun være henne som da har tilgang på dataene, og hun som igjen kan gi meg tilgang på dem.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Jeg behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn.

Student: ---

Prosjektansvarlig: ---

- **Vårt personvernombud:** Cecilie Ailin Wiig. Epost: Cecilie.A.Wiig@mf.no
- **NSD** – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig/ veileder
Daniela Lucia Rapisarda

Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Å skape et vi. Gjensidighet og sårbarhet i diakonale fellesskap», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes av folk som kommer til fellesskapet, i den grad opplysninger om meg er gjenkjennelige (som at jeg har en særlig funksjon i fellesskapet, eller skiller meg ut i alder, tilknytning eller religiøs overbevisning).
- at mine personopplysninger lagres hos behandlingsansvarlig institusjon ved --- i fem år etter prosjektslutt for eventuelle publikasjoner eller Ph.d.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet i mai 2020, og at transkriberte utgaver av våre samtaler lagres for eventuell videre forskning hos behandlingsansvarlig institusjon ved postdoktor --- i fem år etter prosjektslutt. Hvis Ph.d. blir aktuelt vil jeg bli bedt om samtykke på ny.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Informasjon og samtykkeerklæring, deltakende observasjon

DELTAKENDE OBSERVASJON AV FELLESSKAPET I MARIAHUSET

Merk: Informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen for den deltakende observasjonen vil gjelde de som har aktive roller i Mariahuset og som derfor kan gjenkjennes. Dette skrevet går til deg som er verge/ pårørende for en av beboerne i Mariahuset. Jeg vil ikke innhente noen personopplysninger i den deltakende observasjonen, utover denne samtykkeerklæringen. Det at beboerne ikke har eget samtykke, regnes i seg selv som en helseopplysning som setter særlige krav til konfidensialitet. I dette skrevet vil jeg opplyse om hvordan jeg vil sikre sensitive opplysninger.

Dette er et spørsmål til deg, på vegne av en beboer i Mariahuset, om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut hvordan gjensidighet kan forstås i diakonale fellesskap når fellesskapet består av mennesker med ulike evner, og med ulik grad av utsatthet og sårbarhet. Jeg har valgt Tøyenkirken og Mariahuset som eksempler på slike fellesskap og det er derfor jeg ønsker beboerne i Mariahuset som intervjupersoner i min deltakende observasjon. I dette skrevet gir jeg deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære.

Formål

Tilsvarende vedlegg 1

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn står ansvarlig for prosjektet.

Postdoktor Daniela Lucia Rapisarda er min veileder og står som prosjektansvarlig.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Fordi beboerne i Mariahuset er kjernen i fellesskapet, ber jeg deg om samtykke til at jeg kan gjøre deltakende observasjon der. Jeg vil ikke innhente personopplysninger utover denne samtykkeerklæringen, men gjøre deg oppmerksom på at beboerne vil kunne gjenkjennes i mine beskrivelser fordi det er små forhold. Dette gir deg bestemte rettigheter til informasjon og innsyn i forskningen.

Hva innebærer det for beboerne i Mariahuset å delta?

Jeg vil bruke personlige intervju og deltakende observasjon for å finne ut mer om disse fellesskapene. Det som er aktuelt for den du er verge/pårørende for er den deltakende observasjonen. Jeg vil avtale med leder om når det passer å gjøre deltakende observasjon og du vil bli orientert av leder om dette. Jeg vil da være til stede og ta aktiv del i fellesskapet. Jeg vil ta notater, og være opptatt av hva som skjer i fellesskapet, hva som konkret gjøres, hvem som gjør hva, hva som sies, hvordan det kommuniseres og så videre. Du vil når som helst kunne stille meg spørsmål om forskningen.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du, på vegne av beboer, samtykker til å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om beboeren vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg eller for beboeren hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. Hvis du ønsker det, kan du få tilsendt sisteutkast av oppgaven til gjennomlesning før den blir levert.

Beboernes personvern – hvordan jeg oppbevarer og bruker opplysninger om beboerne

Tilsvarende vedlegg 1.

Hva skjer med opplysningene dine når jeg avslutter forskningsprosjektet?

Tilsvarende vedlegg 1.

Dine rettigheter

Så lenge beboeren kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

Tilsvarende vedlegg 1.

Hva gir meg rett til å behandle personopplysninger om beboerne?

Jeg behandler opplysninger om beboeren basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Tilsvarende vedlegg 1.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig/ veileder
Daniela Lucia Rapisarda

Student

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «Å skape et vi. Gjensidighet og sårbarhet i diakonale fellesskap», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- at studenten kan gjøre deltakende observasjon med beboerne til stede.
- at beskrivelser av fellesskapet publiseres slik at beboerne eventuelt kan gjenkjennes av folk som kommer til fellesskapet, i den grad opplysningene er gjenkjennelige (som at beboeren har en særlig funksjon i fellesskapet, eller skiller seg ut i alder, tilknytning eller religiøs praksis).
- at notater fra deltakende observasjon lagres hos behandlingsansvarlig institusjon ved postdoktor Daniela Lucia Rapisarda i fem år etter prosjektslutt for eventuelle publikasjoner eller Ph.d.

Jeg samtykker til at opplysninger fra deltakende observasjon behandles frem til prosjektet er avsluttet i mai 2020, og at notatene lagres for eventuell videre forskning hos behandlingsansvarlig institusjon ved postdoktor Daniela Lucia Rapisarda i fem år etter prosjektslutt.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Intervjuguide

Bakgrunn og tilknytning til fellesskapet

1. Kan du si litt om deg selv og om hva som førte deg til dette fellesskapet?
2. Hva gjør at du oppsøker/ vil høre til i dette fellesskapet?
Eventuelt: På hvilken måte er fellesskapet en del av livet ditt?

Beskrivelse av fellesskapet

3. Hvordan vil du beskrive dette fellesskapet og de som går her for en som ikke har vært her før?
4. Hva er man felles om?
5. Hva er viktigst for deg i dette fellesskapet?
6. Finnes det noen særlige kjennetegn ved dette fellesskapet som gjør det annerledes fra andre fellesskap du kjenner til?

Sårbarhet og gjensidighet

7. Premiss: jeg vil si du går i et fellesskap hvor noen er mer synlig utsatte eller sårbare enn andre (enig?). Påvirker dette fellesskapet, eventuelt på hvilken måte?
8. Det er to ord jeg ønsker du skal si noe om:
 - a) Sårbarhet. Hva er det/ hva tenker du det handler om?
 - b) Gjensidighet. Hva er det/ hva tenker du det handler om?
9. Vil du si at fellesskapet er preget av gjensidighet? Eventuelt på hvilken måte?
10. Har det lært noe av å ta del i dette fellesskapet? eventuelt hva?

Inkluderende fellesskap og hvem gjør hva

11. Vil du si at MH/ TK er inkluderende fellesskap? Hva innebærer det i tilfelle?
12. Hvem er du i fellesskapet? Er det viktig hvem som gjør hva?

Ritualer

13. Er det noe ved kirkerommet eller med innholdet i messene (sangene, bønnene, tekstene, nattverden, stemning, andakt, stillheten) som er viktig for deg eller har gjort særlig inntrykk på deg?
14. Er det viktig for deg at det blir feiret nattverd i fellesskapet? Hvis ja, hvilken betydning har dette for deg?
15. Er måltidsfellesskapet (før/ etter) viktig for deg? Eventuelt på hvilken måte?

Til slutt

16. Er det noe annet du har lyst å tilføye som jeg ikke har spurt deg om?

Tusen takk for at du har tatt deg tid og er villig til å delta denne forskningen!

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 792191 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 02.12.19 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om religion og helseforhold, samt alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.05.20. Etter prosjektslutt vil datamateriale med personopplysninger oppbevares internt ved behandlingsansvarlig institusjon frem til 15.06.25 for videre forskning.

LOVLIG GRUNNLAG – UTVALG 1

For utvalg 1 vil prosjektet innhente samtykke direkte fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

LOVLIG GRUNNLAG – UTVALG 2

Deltakerne i utvalg 2 vil være personer som bor i Mariahuset som har redusert kognitiv evne til å samtykke til deltakelse i en studie. Det vil innhentes stedfortredene samtykke.

Inkludering av disse personene vil skje i samsvar med kontaktperson ved Mariahuset og pårørende. Informasjonsskriv er tilpasset pårørende. Personene som inkluderes må selv ønske å delta. Deltakerne selv vil få informasjon på en måte som er tilpasset dem og deres kognitive evner.

Studenten som skal utføre studien sier at inklusjon av denne gruppen er avgjørende for prosjektets observasjoner. Prosjektet vil forsøke og besvare hvordan gjensidighet kan forstås i diakonale fellesskap av mennesker med ulike evner og med ulik grad av utsatthet og sårbarhet, og denne gruppen er selve kjernen i fellesskapet. «Det er mitt ønske at disse tre, samt andre i liknende situasjon, skal gavne på forskningen ved at den setter fokus på hvordan man i diakonale fellesskap kan skape et "vi" selv om menneskene i det har ulike evner og grader av utsatthet. Jeg tror et mål om å skape et "vi" anerkjenner alles verdighet på en bedre måte, enn om målet er å ville "hjelp" en gruppe personer som er særlig utsatt».

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp underveis (hvert annet år) og ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet/ pågår i tråd med den behandlingen som er dokumentert.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik

Tlf. Personverntjenester: ---